

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

Ն Լ Ի Ն Ե Լ Յ

Յ Ո Վ Ն ԵՆ Մ Ե Մ Ի Կ Ո Ն Ե Լ Ն

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ

ԾԱՌԻԿՈՆԵՆԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ՊԵՏԱՐԱԹԻՒՆ

Տ Ե Ր Օ Ն Ո Յ

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏՊԵՐԱՆԻ ՄՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

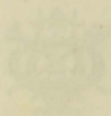
ՅԱՄԻ 1832 ՌՄՁԱ

OLD & NEW

THE HISTORY OF THE

REIGN OF

CHARLES

BY

A. M. D. C. C. C.

LONDON

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՅՈՎՀԱՆ մամիկոնեան եպիսկոպոս յաւուրս՝ Երսեւի հայրապետի Շինողին կացեալ, հրամանաւնուրա գրեաց զգիրս զայս։ Յորում պատմէ զպատերազմունս տանն մամիկոնեանց ընդ Պարսս, և զՂուշեզայ և զՎայլ Վահանայ, այլովքն հանդերձ. որ ինչ յաւուրս Խոսրովու երկրորդի Պարսից արքայի յերկրին Տարօնոյ գործեցան։ Եւ որ ինչ իրք 'ի Տրդատայ մինչև ցԽոսրով լեալ են, զոր մատենագիրս 'ի յիշատակարանին իւրում աւանդէ գտեալ 'ի կողմանս Լգեսեայ և Թարգմանեալ, չերեւին 'ի միջի։

Ընդստին 'ի նոցունց օրինակաց գրոցն Օւնուրայ և տպագիրս այս արարաւ. առ որ ցանկալի էր մեզ ընտրելագոյն օրինակս 'ի ձեռին ունել։ Օ ի առաւել ևս 'ի սմա գտանին փոփոխմունք և յաւելուածք. որք եթէ ոչ 'ի գրչագրաց իցեն յետոյ կրր՝ ճատեալ, ինքն իսկ արդեւք մատենագիրն, կամ յետ նորա Վլակայ վանիցն առաջնորդք յաւելին զայնս ըստ նորին յորդորանայն՝ զոր 'ի յիշատակարանին իւ-

բում առնէ : Օ ի « որք զկնի գոցա, ասէ, այլք նրա
տին վանականք, զոր ինչ գործի յաւուրս նոցա ՚ի
տանս յայսմիկ՝ գիցէ ՚ի նոյն մատեանս », : Արդ մեր
հնգեցունց օրինակաց բաղդատու թեամբ՝ անթերի
զնագիրս յերիւրեալ, թողումք այլում տեղւոյ քըն
նել որ ինչ ՚ի սմա ըստ ժամանակագրութե մասին
գտանին անտեղութիւնք, և զպատճառս նոցին հետա
զօտեալ հռանել :

ՅՈՎ, ՀԱՆՆՈՒ

Մ Ը Մ Ի Կ Ո Ն Ե Ն Ի Ե Պ Ի Ս Կ Ո Պ Ո Ս Ի

ՊԼՏՄՈՒԹԻՒՆ ՏԵՐՕՆՈՅ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ը.

Եթէ չըբէն, որ յաջորդեցին յառաջնորդութիւնն Կարապետին,
որ կոչի Գլակայ վանք:

Օ ԵՆՈՒ Եկաց հայր վանացն Գլակայ ամս
քսան:

Յետ նորա Եսայիական աշակերտն Մատնի ամս Ե-
րեսուն: Ի սորա տասն ամին եկն սուրբն Գրիգոր ՚ի
Գլակայ վանսն, եկաց յԱւետեաց բլուրն առ Մա-
տնն և Արծնիդէս չորս ամիս: Եւ նորա հանեալ զնա
անտի ասելով. Վնա յանապատ յանմարդաբնակ տե-
ղիս, զի մի ոք փառաւորութիւն մատուցանէ քում
սրբութիւն: Իսկ նորա զնացեալ ՚ի Սանեայ այրսն,
և կացեալ անդ ամս եւթն, վախճանի ՚ի կենացս ՚ի
փառս նոյ:

Ստեփանոս աշակերտ նորա ամս հնգետասան¹:
Ի սորա չորրորդ ամին վախճանեցաւ նքն Մատն. և
յետ երկուց ամսոց և նքն Արծնիդէս, կացեալ ամս
քառասուն յիննական տեղիս. և է սակաւ ինչ հե-
ռագոյն թաղեալ յեկեղեցոյն ըստ հարաւոյ կուսէ:
Սա շինեաց եկեղեցի, ուր սուրբ Գրիգոր զնչխարսն
սլահեաց յայն կոյս Առաւուց, առ յորդաբուղիս աղ-

¹ Երկուս օրինակս աւելցուան:

բերն , և կացոյց անդ կրօնաւորս վաթսուն հրեշտա-
կային վարուք :

Եւ իրեմ ամն քսանեութ :

Յովհաննէս ամն տասն ¹ . սա էր 'ի ժամանակս
սրբոյն Սահակայ :

Գ խմնդոս ամն տասն :

Սարկոս ամն ութն տասն ² :

Աիւրեղ ամն քսան և երկու : Սա առաջին եղիս-
կոպոս ձեռնադրեցաւ 'ի Սանդակունւոյն Յովհան-
նէ հայոց կաթողիկոսէ :

Գրիգոր ամն վեց :

Էդրէաս ամն մեծատասն ³ :

Երսէս ամն եօթն ⁴ :

Յովհաննէս ամն երիս ⁵ :

Սահակ ամն հինգ ⁶ :

Յովսէփ ամն վեց :

Բարթողիմէոս ամն չորս ⁷ :

Բթանաս ամն տասն ⁸ : Սա էր , որ 'ի ժամանակս
Սովսէսի հայոց կաթողիկոսի զթուականն գրեաց
հրամանաւ նորին 'ի Վուին քաղաքի . զի նա էր տե-
ղեակ տումարի նմ աղգաց :

Կոմիտաս ամն ութ ⁹ : Սա գնաց միաւորել յԼճ-
րահամէ հայոց կաթողիկոսէ առ Սրաց կաթու-
ղիկոսն :

Ստեփաննոս ամն վեց : Սա 'ի ժամանակս Կոմի-
տասայ հայոց կաթողիկոսի գնաց առ նա , և երեք
մասն ինչ 'ի սրբոց հախիսիմեանց , և եգ 'ի Վլակայ
վանքն՝ ուր ինքն իսկ էր : Վանդի Կոմիտաս վերբու-
տին շինեաց զվկայարան սրբոց հախիսիմեանցն :

Բարսեղ ¹⁰ ամն ութ :

Թադէոս ¹¹ ամն երեսուն : Սա 'ի տղայութէ տա-
ցաւ զառաքինութիւն . և էր աշակերտ Բարսղի , որ
եղև նմա սիրելի վասն վարուց իւրոց , և իշխանին
մամիկոնենից Սուշեղայ . և իշխանն բազմացոյց սմա

1 Երկուս օրինակս Դասն :

Գասն : 9 Գասն :

2 Երկուս օրինակս Մեկու տե-
երի-Գասն :

10 Երկու օրինակս Բարեւել-
մէս :

3 Երկուս օրինակս Եւ : 4 Հինգ :

11 Երկուս օրինակս Թադի Մե-
կ Մեկուս :

5 Երիս : 6 Եօթն : 7 Երիս : 8 Վեց :

դաստակերտս բազումն : Սա բազում կրօնաւորս կար
դեաց 'ի Վլակայ վանսն միաճաշակս և ճգնաւորս՝
առանձինս բնակել, անձինս երեք հարելու ութսուն
և ութ :

Ըրդ 'ի սորա ժամանակս եկին արք չորք 'ի կող-
մանցն Յունաց, արք ճգնաւորք և խոտաճարակք,
որոշեալք յամ մարմնական հեշտութեց, որք կա-
մէին անցանել բնդ Սուկաւ : Իբրեւ եկին 'ի տեղիսն
յայն, հաճեցան բնակել յանապատ . և կացեալ ամս
երկու, լուան ոմանք 'ի կողմանցն Սաղաստանաց արք
երեք . և եկեալ 'ի նոյն տեղին Վլակայ, և հանդի-
պեալ միմեանց՝ դադարեցին 'ի միում վայրի : Սմանք
յիննակնեան վայրսն, յԱւետեաց բլուրն . և ոմանք
'ի քարայրին, որ 'ի հարաւակողմն արեւելեան է, 'ի
թագուածի խաչի կողմանն . իսկ ոմանք 'ի կողմանց
անտառարելին : Եւ այնպէս բազում ժամանակս կե-
ցեալ 'ի սոյն խոտակրօնութե ամս քսան :

Ըրդ 'ի ժամանակս իշխանութեան մամիկոնենից
Սուշեղայ, և լիսեղայ վանականութեն՝, հրաշալի
իմն գործեցան գործք 'ի վանսն Վլակայ 'ի դուռնսք
կարապետին : Իշխանն Ըրծրունեաց, որում անունն
կոչիւր Ս արդ պատրիկ, սա շինեաց բազում եկեղե-
ցիս և վանորայս . և ունէր կին բարեպաշտօն, Սա-
րիամ անուն նորա : Սա առեալ զկին իւր էաժ առ
հայրն իւր Սուշեղ, զի ինքն դէմ եղեալ էր գնալ 'ի
կեսարիա : Եւ թողեալ զկին իւր անդ, և յանձն
արարեալ զգաւաուն այլոց ազատաց, և ինքն գնաց :
Իսկ կինն նորա յոյժ փափաքեալ էր սրբոցն՝ որ 'ի
Վլակայ վանսն, և ուխտի կարապետին : Յաւուր
միում առեալ զփոքրիկ մանկիկն իւր անդրանիկն՝ որ
էր յիստեան, գայ բազում յօժարութիւն 'ի դուռն կա-
րապետին : Ըղայէր բազում անգամ զկրօնաւորսն,
զի թոյլ տացեն նմա մտանել յեկեղեցին : Իսկ սպաւ
սաւորքն արգելուին զնա . բայց զփոքր մանկիկն
Ստեփաննոս առեալ 'ի գրկաց նորա, բերեալ առա-
ջի սեղանոյն երկրպագեցուցին նոն, և բերեալ ետուն
ցմայրն իւր : Իսկ նորա առեալ՝ սկսաւ արտասուել,

1 Յերիս օրինակս և 'ի հայրապետութե թոյլաց :

և ողբալով ասէ . Սայ ինձ մեղաւորիս , որ զրկեալ եմ 'ի բարեաց . ողբացէք զիս ամ կանայք , տեղի տուք արտասուեաց իմոց ամ ձայնարկուք : Ասած կեացեն զիս լերինք , և ողորմեսցին ինձ բլուրք . զազանք եղկեսցեն զիս , և թռչնոց ազգք խիթասցեն ընդ իս : Հրեշտակք ապաշաւեսցեն զանձն իմ , և դէք բուհեալ յարձակեցան 'ի վերայ իմ : Ողորմեցարուք ինձ ով'որ սպասաւորք Արապետիդ , և տուք տանել զիս 'ի տաճար անդր : Եւ դարձեալ ցմանուին ասէր . Ով որդեակ , ընդէր բաժանեցար 'ի գրկաց իմոց . զիարդ ոչ ողորմեցար մօրս քո . ոչ ես ծնայ զքեզ , և ոչ ես սնուցի զքեզ . և զիարդ թողեր զիս միայն :

Եւ զայս ասացեալ կնոջն , հանեալ բազում անուշահոտ խուռնիս տայր սպասաւորացն , և գանձաբազումս 'ի սպաս'որ եկեղեցւոյն : Եւ պատգամս յղէր առ հայրն թողիկ , զի առեալ զիրոն՝ և գնա թողցէ 'ի ներս : Եւ նա ասէ . Այ զայդ հրամանս առեալ եմք յառաջնոցն , և ոչ իշխեմք առնել . արդ եթէ վասն հաւատոց ես , ընդունելի է քեզ այդ աշխատանքդ : Եւրդ մի վասն պատասխանւոյն ձանձրանար 'ի մէջ , այլ երթ 'ի խաղաղութիւն : Իսկ նա ասէ . Այ այդ պէս . այլ եթէ վասն իշխանութե է , ես ոչ երկնչիմ 'ի ձէնջ . իսկ եթէ վասն թշնամութե Արապետին ընդ մեզ , և ոչ ինքն 'ի կնոջէ ծնաւ , և Թոն ինքն 'ի կնոջէ է ծնեալ . և ոչ առաքեալք և մարդարեքն մայր ունէին : Եւրդ ես մտանեմ ով'որ , և զմայրն քո բարեխօս ունիմ ինձ . մի առնեք յիս զցասումն բարկութե քո , զի մի եղէց նշաւակ աշխարհի . զի եթէ դու զկնոջ կաթն արբեր , գոնեա և զիս տաճարիս արժանի արա : Եւ զայս ասացեալ՝ եմուտ 'ի տաճարն , և համբուրեաց զորմ տաճարին . և գնաց առաջի փրոյ սեղանոյն , և ծուներ կրկնեալ ասէ . Տես , Թոն , զըեկեալ սիրտ իմ , և ողորմութի արա վիրաւորելոյս . զի դու ոչ յիշեցեր յողորմութե զբարկութի քո . արդ օրհնեալ եղիցի անուն քո յաւիտեան :

Եւ իբրեւ ել անտի տիկինն , խստացին՝ ռիացան և տրտմեցան յոյժ ընդ իրոն սպասաւորք եկեղեցւոյն ,

և ոչ պատրաստեցին կնոջն կերակուր : Իսկ նորա հրամայեալ սպասաւորաց իւրոց՝ ճաշ առնել կրօնաւորացն, և զամենեւեան ՚ի տեղանն կոչել . և էին արքերէք հարեւր իննսուն և հինգ : Եւ յորժամ ճաշեցին , ասէ տիկինն . Ո՛վ սրբասէրք և փոյթք յաճային մշակութին , ուրախ լերուք ընդ իս ՚ի Ծր , զի ներեաց ինձ , և կատարեաց զփափաքումն սրտի իմոյ . արդ օրհնեցէք զիս և տիտիեցէք ՚ի խաղաղութիւն : Եւ յառաջ ելեալ զնացին :

Իսկ եկեղեցականն և մի ոմն ՚ի կրօնաւորացն զնացեալ առաջի սրբոյ տեղանոյն , ասեն . Ո՛վ Ծր , և դու ներես կնոջն՝ որ զայն գործեաց . և այլ կանանց ըզնոյն խրամ համարձակեալ հատանեն . արդ արա զնը շան քո զօրութեդ , զի վկայ լինիցի ազգաց , և վկայ և օրէն բազմաց : Եւ իբրեւ յուղարկէին զիկինն՝ ելա նել ընդ փոքր զառնութիւնն ՚ի հարաւոյ կուսէ վանացն , որ ՚ի գլուխ Եւրդակայ՝ , և հայի ՚ի փոքր ամրոցն Սեծամօր ներքոյ Եւրդակայ՝ զոր Ենդակն² կոչեն , ետես կինն ՚ի հիւսիսական կողմանէն տեսուի զարմա նալի . և ընկեց զմանուկն ՚ի դայեակն , և ասէ . Տեսանեմ այր մի գիտաւոր ընդ ամալս որոտացեալ , և ելեալ յեկեղեցւոյն դայ առ իս . տեսանեմ առ նա սուր սրեալ և թացուցեալ³ և յարեան ներկեալ : Եւ ընդ բանսն եհար զնա , և անդէն սատակեցաւ : Օր տեսեալ ծառայիցն , ընթացեալ ազդ առնէին սպասաւորացն եկեղեցւոյն . և հայրն ելեալ բարկացաւ եկեղեցականին , տրտմեալ յոյժ՝ բազում ժամս արտասուեաց : Եւ առեալ զսպասաւորսն տարաւ ՚ի տեղին , և կազմեալ գերեզման , եդին ՚ի նոյն տեղւոյն . և կանգնեաց խաչ քարեայ , և գրեաց ՚ի նմա այսպէս .

ՈՐ ՈՔ ՅԱՆԴԻԿԵՍՅԻ ՄԱՐՏՆՁԵԼ

ԸՆԴ ԵԿԵՂԵՑԻ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

ԱՅՍ ՍՈՒՐ ԵՂԻՑԻ ԸՆԴ ՆՄԱ

Եւ հաստատեալ կայ այս գրով ՚ի նոյն տեղւոյն :

1 Յերիս օրինակս Ստեփան :

նական չիք :

2 Յօրինակի միւսմ Արտեմիոս Նոյ

3 Յերկուս օրինակս Բագանէ :

Արտեմիոս . իսկ յայլ երիս օրի

Իսկ զմանուկն առեալ ետ 'ի դայեակս մինչև յարբունա հասաւ . և ապա առեալ 'ի վանսն ուսոյց զնա , և հաստատեաց զնա հայր վանացն յառաջ քան ըզմահ իւր : Իսկ հայրնորա իշխանն Նործրունեաց մինչդեռ գայր 'ի Աեսարիոյ , լուեալ զմահ կնոջն , սորբը քացաւ . իսկ հայրն թողիկ մխիթարեաց զնա : Եւ նա խորհեցաւ շինել եկեղեցիս . բայց զնաց 'ի Սաւրա վանսն վասն նիւթ գտանելոյ , և անդ շինեաց եկեղեցի վայելուչ , և կոչեաց զանունն նորա վասն կրնոջն՝ սուրբ Նիւթիկն , և զարդարեաց զնա հրաշալի սպասիւք և կազմութիւն : Եւ յայնպէս և զոր Արարպեան 'ի Ղաւկայ վանսն մեծաշուք փառօք զարդարեաց :

Սա դարձոյց զՎուսառն 'ի Արարպեան և զՊարեխ . քանզի իշխանն ոմն անօրէն՝ տանն մամիկոնէնից՝ կտրեաց զերկու աւանսն 'ի վանացն , և ետ գուտանի ումնէն կնոջն : Օրր , բարկացեալ հօրն Վիւրղի , անիծեալ զիշխանն վասն կտրելոյ զգիւղսն 'ի վանացն : Իսկ յետ ամսոյ միոյ 'ի յորս ելեալ , ընկեց զնա երկ վարն , և եհան զողին : Բայց որդին թէպէտ և ետ զաւանսն , այլ ոչ էառ 'ի նմանէ հայրն մինչև 'ի գալայս իշխանիս : Նորդ այս իշխանս կոչեաց քանեկերու հազար դահեկան , և ետ իշխանին Տարօնոյ . և զնեաց զՎուսառն և զՊարեխ , և ետ զնոսա վանացն վճռաւ . և երկու գիւղս յիւր գաւառէն , զՆորտամետ և զգահ իշխանացն : Իսկ զորդին թողեալ առ թողիկ , զնաց 'ի գաւառն իւր . և 'ի վախճանին իւր՝ ետ տանել զինքն 'ի վանսն իմնական , և կայ 'ի կողմ արեւելից երեք քայլ հեռագոյն յեկեղեցոյն :

Ինդ այն ժամանակս սպանին զՈրմիդդ Պարսից արքայն , և Սամբ Խոսրով որդի նորա եկն փախըստական 'ի Յոյնս² . և կնքեալ Վաղկեդոնի հաւատովն³ , դարձաւ զօրօք 'ի Սորկայ առ Պարսից գոր

1 Յերիս օրինակս Վաղկեդոնի և Յոյնս :

2 Յերիս օրինակս 'ի հոյնս :

3 Չայս և Յովհաննէս կաթողիկոս գրէ յիւրում պատմութեն այսպէս . « Բայց մինչ դեռ կենդանի էր սուրբ հայրապետն Մովսէս ,

խոսրով որդի Վաւատայ արքայի Պարսից , յետ բազում մարտից աւրութեց և քաջութեց , և արեւելոյ ազգաց բազմաց , ըստ ծագման նշուլից անայնի լուսոյն 'ի տիրոնորա՝ 'ի ժամ վախճանի իւրոյ հաւատացեալ յանձնարեալ , և յոր

ծառերն , և զերկիրն իւր առնոյր : Եւրդ մինչ 'ի Յու-
նաց գայր Խոսրով , առեալ զՍուշեղ զտէրն Սշոյ և
Խութայ Տարօնոյ իշխանն և Սանոյ՝ Տրամանաւն
Սօրկայ , տարեալ 'ի Ղուին , և Հայոց մարզպան
Հաստատեաց՝ տուեալ 'ի ձեռս նորա զզօրս Հայոց ե-
րեսուն հազար . և ինքն առեալ զզօրսն Յունաց եւ-
թանասուն հազար , գնաց 'ի Բահլ Ը ահաստան :
Եւ ընդ Հայոց զօրսն հպարտացան բնակել Յոյնքն ,
անցին գնացին առուր միոյ ճանապարհ 'ի դաստա-
կերտ , և անդ իջին :

Իսկ Վիխորձէս , որ զՍրմիղդ ետպան , գումա-
րեալ զզօրս Պարսից ութսուն հազար , և եկն 'ի վե-
րայ Սուշեղայ : Իսկ քաջն Սուշեղ քաջալերեալ
զզօրսն , հազիւ հաւանեցոյց մտանել 'ի պատերազմն :
Եւ քան 'ի բերան Հայոց զօրացն Սուշեղ իշխանն
մամիկոնենից և Հայոց մարզպան , 'ի բարեխօս և 'ի
յօգնութի զօր Սարապեան կոչել . և միաբան զայս
բան ասացեալ , յարձակեցան 'ի վերայ զօրացն Պար-
սից . և ետ ան 'ի ձեռս նորա զթշնամին : Օր զի-
տացեալ Սուշեղայ՝ թէ նա է թագաւորն , նմա մա-
տեալ . և սկսան բախել իրերաց : Օր վաստակե-
ցաւ յոյժ Սուշեղ . տակայն զմահ և զկենսս առաջի
եղեալ , բարձեալ զմուրձն 'ի վեր՝ իջոյց 'ի վերայ
զազաթանն Վիխորձիշի , և ուղեղն ցնդեալ ընդ-
քիթան իջանէր : Եւ կտրեաց զգլուխն , և ձգեաց 'ի
մախաղն իւր . և յորդորեալ զզօրսն 'ի պատերազմն ,
և զօրացեալ զօրացն , առաջի եղեալ զնոսս 'ի փա-
խուստ , և կալան 'ի նոցանէ քառասուն և ութ իշխան
կենդանւոյն . և համար կոտորածոյն ոչ երեւէր վասն
բազմութեն : Իսկ արս հազար ընդ իշխանացն ըմ-

գի նորա միածին , և 'ի հօգին ան-
ոյ . և անարգեալ 'ի բաց վիւստով
ամբարշտութեն , խոստովան եղև՝
թէ ոչ գոյ այլ ամբ բաց 'ի միայն
միայն , զոր քրիստոնեայք պաշտեն :
Եւ ապա առաջմին սրբոյ վերջո-
սին ծննդեան լուսաւորութեամբ
հազոյցի կենդանարար մարմնոյ և
արեանն տն : Եւ ողբունեալ զնո-

աւետարանն Քմի համբուրմամբ ,
յետ երկոց առուրց վախճանի 'ի
բարեք ծերութն : Եւ բարձեալ
զմարմին նորա քրիստոնէից նուի-
րական սազմաներգութն և քահա-
նայական դասու , տարեալ գնեն
'ի շիրիմն թագաւորացն :

Եւ Յերիմ օրինակս քննէի Կ Բա-
խարան :

բռնեալ, և մեծաւ յաղթութիւն դարձաւ 'ի պատե-
րազմէն :

Եւ իբրեւ ազգ եղև առ Թագաւորն Խոսրով, և
խնդաց յոյժ . իսկ զօրքն Յունաց տրտմեցան սաստիկ
ամօթով : Իբրեւ կոչեաց Թագաւորն զՍուշեղ, և
պատրաստեցաւ տալ պարգևս նմ զօրացն, յղեաց առ
Խոսրով՝ արքայն Սօրիկ, քանզի զնա Թագաւորին փո-
խարէն էին կացուցեալ . Եւ Թէ գիտե՞ս դու զայդ, որ
արքայի մահու սպառնայ Սուշեղ : Իսկ նա խորհե-
ցաւ դարան մահու գործել նմա, և արձակեաց կո-
չել առ ինքն զՍուշեղ . և քոյր Խոսրովու իմացեալ,
ազգ արար Սուշեղայ զնենգութիւն եղբօրն : Իսկ Սու-
շեղայ առեալ ընդ իւր քառասուն իշխան, առանց
այլ ուրուք, կազմեցան զօրէն պատերազմի . և սու-
սեր պատերազմի ընդ մէջ ածեալ, այնպէս եկին առ
Թագաւորն : Եւ եկեալ երկվարօքն մինչև 'ի դուռն
խորանին, և նմ խտտութիւն տուեալ պատասխանի,
և 'ի լոյս ածեալ զմահու դարանն, Թաղկոծեցին զնա,
և զանմտութիւն նորա պարսաւեցին . և յարուցեալ
մեծաւ բարկութիւն իշխանօքն հանդերձ, ել 'ի Թա-
գաւորէն : Իբրեւ լուաւ զայն Թագաւորն՝ երկեաւ,
քանզի մանուկ էր :

Իսկ իշխանն Սուշեղ արձակեաց առ Յունաց զօ-
րավարն, և ասէ . Կամեցայք դուք սպանանել զիս
նենգութիւն, արդ մի զարթուցանէք զառեւծ՝ որ 'ի
քուն է, և մի զգայլ՝ որ զիւր բարսն մոռացեալ է .
ապա Թէ ոչ, այն որ զութսուն հազարսն յաղթահա-
րեաց, կարող է և զեւթանասուն հազարսն սատա-
կել : Եւ ինքն Թողեալ զզօրսն 'ի Վուին, 'ի բաց ե-
կաց 'ի մարզպանութենէն . և առեալ զզօրս իւր, որ
'ի մամիկոնեան տանէն էին, եկն 'ի դաւառ իւր : Եւ
յետ սակաւ ամաց ետպան փոկաս զՍօրիկ, և ինքն
նստաւ յաթոռ նորա :

Իսկ Խոսրով գնացեալ վրէժխնդիր Սօրիկայ, և
եկեալ անցանէր ընդ Կարնոյ քաղաքն . և արձակէ
առ Սուշեղ իշխանն Տարօնոյ պատգամս, և ասէ .
Ըրի եկ ընդ իս 'ի դուռն Թագաւորին Յունաց, լի-
նել վրէժխնդիր Սօրիկայ մահուանն . ապա Թէ ոչ,
'ի դառնալն իմ՝ զերկիրդ քանդեմ, և զքեզ կապա-

նօր տանիմ 'ի դուռն արքունի, կնաւ և որդեօք :
Իսկ նա ոչ ինչ յղեաց սրատախտանի առ նա, այլ
սկսաւ ամրացուցանել զգաւառն : Եւ իբրեւ զնաց
Խոսրով, էառ աւար և գերութի յերկրէն Յունաց .
և անցեալ զնաց 'ի կողմանս Բասենոյ, 'ի Վուին և
'ի Տեր և 'ի Բահլ : Բայց յորժամ եկին 'ի Կարին,
առաքեաց Խոսրով զ]] 'ի Տրան 'ի Տարօն առ Սու-
շեղ իշխանն, զի կալցէ զնա և տարցէ 'ի պարսիկս :
Եւ Տրաման տուեալ, զտեղիսն՝ յորս նա զհաւատն
ունէր՝¹ կործանել, և զկրօնաւորսն սպանանել . որոց
եկեալ, զիրան կատարէին :

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ .

Պատմութի Պարսից . և գալն Միհրանայ 'ի Տարօն երեսուն հազարաւ :
և կոտորեն զնոս Գալուն վահանայ յՕձ քաղաքի . և դառնալն
առ Միհրան աւերն Մշու, Գալհրայ, Խութայ, Շաթոյ, և Սանոյ :

ՅԼՈՒԱՋԻՆ ամին Թագաւորութեանն Փոկասու,
յորժամ սպանաւ Սօրիկ արքայ դաւով 'ի ծառայէ
իւրմէ՝ որ և նստաւ յաթոռ նորա, յիշեաց Խոսրով
զուխտն Սօրիկայ՝ որ 'ի մէջ նորա և իւրն, և եկն է-
անց 'ի Յոյնս չորեքտասան բիւրօք . և բրեաց բազում
աւանս և դաւառս, և դարձաւ : Իսկ զ]] 'ի Տրան քեռ-
որդին իւր առաքեաց 'ի Տարօն երեսուն հազարաւ :
Եւ իբրեւ եկն նա 'ի գաւառն Հաշտենից, կալեալ
զոմն առաջնորդ իւրեանց՝ անցեալ եկին մինչև յԷր-
ձանն քարեայ : Իբրեւ ընթերցան զգիր արձանին, խոր
տակեցին զնա . և ինքեանք ութ հազար այլ անցին
'ի Սեղտի և յԷրտեղունս² ամրոցն . իսկ քսանեւեր
կու հազարն դեռ յԷրձան անդր կային, գիտելով
զփախատականս : Իբրեւ գիտացին արքն եւթն, որք

¹ Յերկուս օրինակս շքէշէն, հասարակէ :
շք նա հասարակ անէր . և յայլում ² Յերիս օրինակս յԱօթէշէն :

խոտաճարակքն էին, եկին 'ի վանան, և զամենեւեան փախուցին զկրօնաւորսն: Ոմանք փախեան, և ոմանք մնացին. բայց Պօղոսկարպոս զամենեւեան յուզարկեաց յամուրն Ողկան, և 'ի տեղւոջն զՀայրն միայն զԹողիկ արգել, և զսպասաւորսն եկեղեցւոյն. և հրամայեաց սպասաւորացն՝ տէրունական մարմնոյն կազմել զանձինս: Իբրեւ մատուցին զպատարագն եւ թանեքին խոտաճարակքն, և հրամայեցին նշանագրի միւսմ՝ որ եկեալ էր 'ի Հունաց՝ գրել զառ յինքեանց ասացեալսն. և ինքեանք տարածեալ զձեռս իւրեանց առաջի նր սեղանոյն, և ասէն այսպէս.

Տէր նձ զօրութեանց և արարիչ յաւիտենից, որ ստեղծէր զմարդն 'ի սլատիւր քո բարեբարութեղ, և կացուցեր զնա իշխան 'ի վերայ երկրի. և ետուր նմա զփառս և զպատիւ յաւիտենական անմահ: Ուստի նախանձեալ բանասարկուին՝ մօին մեզք յաշխարհս, և 'ի մեզաց անտի մոռացումն, և 'ի մոռացմանէն կորուստ յաւիտենական. ուստի զօրդէզրութիւնն, որ յայ էր, ջնջեցաք մեզացն սպականութ. ուստի փրկութե ճանապարհն բարձեալ էր, և մահ թագաւորեալ: Եւ դու, նոր, գթացար 'ի ստեղծուածս քո նձային ձեռացդ. առաքեցեր զմիածին Որդիդ քո 'ի փրկութի աշխարհի, որ եկն և եղև մարդ 'ի կնոջէ 'ի մեր նմանութիւնս, և եառ զմեր սլատժապարտութիւնս. դատաւարտեաց զմեզս մարմնով իւրով, եւ լոյծ զանէծս նախաստեղծին Եղամայ: Իբարձ զսպականութի մարմնոյն 'ի դերեզմանի, և իշխան գալով 'ի վերայ մահու՝ զմահ դերեաց, և զգոթոս աւերեաց. զարգելեալսն ազատեաց, և ճանապարհս յերկինս ուղղեաց, առաջնորդելով ամենեցուն յառաջին յանմահական տեղինս: Օյս նմ արարեալ, և զմարմին իւր ետ հաւատացելոց 'ի կերակուր, և զարին իւր ըմպելի, և զմահ նորա սլատմել նմ հաւատացելոց: Եւ վասն անուան նորա զմահ առ ոչինչ համարելով՝ զանձինս իւրեանց մատնեցին տանջանաց և մահու, փոխարինի ակն ունելով 'ի միածնէ Որդւոյ քո, փառաւորելով զամենեցունց Հայր նր:

Եւսօր և մեք զանձինս մեր 'ի մահ մատնեմք և շարժարանաց և վշտի. այլ և վասն խոստմանդ, թէ որ

Ճանաչեն զիս՝ 'ի հալածանս կայցեն, զի «Աւր եմս եմ»,
ասէ, անդ. և պաշտօնեայն իմ՝ եղիցի », և գիտեմք, թոր,
զի ոչ անտես առնես զաղաւանս մեր, և ոչ ընդ վայր
հարկանես զանձինս ծառայից քոց : Տուր, թոր, փառս
անուանդ քո վասն սքանչելեաց քոց, զորս ցուցանես
առ փառաւորիս անուանդ քո յազգաց և յաւի-
տեանց : Մի տար օտարոտից զբնակութի սիրելեաց
քոց անհաւատիցն ժառանգել. և մի մեծարանեցեն
հեթանոսք՝ թէ կործանեցաւ տեղի փրկութե նոցա,
և ոչ զք է՝ որ օգնէ նոցա . և սւր է թոր նժ նոցա՝ յոր
յուսացեալն էին : Յիշեա, թոր, զգինս արեան քո, և
փրկեա 'ի ձեռաց նեղաց զհաւատացեալս անուանդ
քո . զի ծանիցեն ազգք հեռաւորք զմեծութի քո,
և յուսացին յանուն քո ամենեքեան, որք երկիւղիւ
ծառայեցեն մեծութե քո : Միւրացո, թոր, զժողո-
վուրդս քո, հովուեա և բարձրացո մինչև յաւիտեան .
պարտեա, թոր, խնամատար աջուդ զոր փրկեցեր
պատուական խաչիւդ քով, տալով օգնական 'ի նե-
ղութեն 'ի դէպ ժամանակի : Չգեա, թոր, զամբա-
ծածուկ աջ քո 'ի վերայ բանաւոր փարախիս այսո-
րիկ, և մի տար զժառանգութիս քո բնակութի ան-
հաւատիցն . եղիցի ձեռն քո 'ի զօրացուցանել զհա-
ւատացեալն, և որք դաւանեն և խոստովանին զա-
նուն քո առաջի ազգաց անօրինաց : Տուր, թոր, մասն
ժառանգութե անձանց մերոց 'ի վերինն Արուսա-
ղէմ . զի վասն քո մեռանիմք զօր հանապազ, և զան-
ձինս մեր վասն քո անբաւ և անչափ մարդասիրունդ
'ի մահ մատնեմք : Օայլ ինչ ոչ ունիմք պարտուց
վճարումն, բայց յախարհի աստ նեղութի ունիմք :

Աւր, թոր, ձայնից մերոց, և խոնարհեցո զունին
քո 'ի մաղթանս ծառայիցս, բարեխօսութի քո Ար-
ապեաթիս և Մկրտչիս . և սորին ձգնութիս պահեա
զեկեղեցիս հաւատացելոց անասանելի և անդրդուե-
լի, զի հաստատուն կացցէ հիմն հաւատոյս մերոց 'ի
վերայ հիման առաքելոց և մարգարեից խոստովա-
նութեն, մինչև երևեսցի արդար դատաստանն համ-
բէն ախարհի : Արեւեսցի փառք քո, թոր, 'ի տաճարս
յայս՝ զոր ընտրեցեր հիմնարկութի սրբոյն Արիգորի,
և բնակութի սրբոյ Արապեաթիս . և կացցէ փառք ոք

Լըրորդութեն 'ի տեղի աստ : Վանդի յա է դուռն
դժոխոց , և կապանք մահու . իսկ այժմ 'ի սմանէ
մահ սարտուցեալ , երկնի մերձենալ չարութիւն առ
հաւատացեալս : 'Ի սմանէ և դեք պատկառեցան ,
և մի դժբեցեն զսպասաւորք սորա , և որք գայցեն 'ի
սմա : Օքազմութի դիւացն կապեցես 'ի տեղւոյն
յայսմիկ , զի խթեցեն զծուլացեալն յածպաշտու-
թենէ . բայց մի տացես նոցա իշխանութիւն՝ ըստ իւ-
րեանց լըրութեն յարձակիլ 'ի վերայ հաւատացելոց :
Լըղիցի և որք հաւատովք յիշեցեն զանուն 'որ եկե-
ղեցւոյս 'ի նեղութի իւրեանց կամ 'ի վիշտս կամ 'ի
ցանկութի չարեաց կամ 'ի լկումն կամ 'ի գետալի
ժութի կամ 'ի գազանաց բեկումն կամ 'ի վիհս ան-
հնարս որոգայթից , դու թոր յաճ մեր լուիցես նոցա ,
և զերծուցես զնոսա յարժանահաս չարեաց անտի .
քանզի քո արարածք են և գինք արեան : 'Ի վասն
մեղաց նոցա դատեցես զնոսա , և վասն անօրէնութե-
նոցա պատժապարտեցես զնոսա . այլ զթութիւն քով
խրատեա , որ անօխակալդ ես և ամենեցուն մատա-
կարար ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից :

Յիշեա զորս արեամբ քով գնեցեր , և մահուամբ
քով որդեգիրս արարեր . մի եղիցի իշխան 'ի վերայ
հօտի քո , և ապաստանիլ ժառանգութե վերին 'Իօ-
նի : Տուր , թոր , չնորհս բնակչաց սորա՝ որք պանդխ-
տութիւն կենօք գնան 'ի կեանս յայսոսիկ , և ոչ ըստ
մարմնոյ դրգանաց , և զմիտս իւրեանց յերկիւղ քո
ունիցին . թող զմեզս նոցա , ջնջեա զյանցանս նոցա ,
բարեխօսութիւն սրբոյ Արարպետիս . և հեղմամբ ա-
րեան սորա՝ գրեա զնոսա 'ի դպրութիւն կենաց 'ի վի-
ճակս արդարոցքոց : 'Ի աղաւթ . եթէ մեղք մե-
ծամեծք իցեն , 'ի կալ առաջի սրբոյ եկեղեցւոյս , և
ունելով բարեխօս զհեղումն արեան սրբոյ Արարա-
պետիս , և զմեր նահատակութի տառապանացս , հաշ-
տեաց ընդ նոսա մարդասիրութիւն քով : 'Ի անտես
առներ զաղաչանս մեր , զի դու վասն մեղաւորաց ի-
ջեր յերկնից , որպէս ասացեր . “ Աչ եկի կուէլ զար-
դարս , այլ զմեղաւորս ” : 'Ի զվասն մեղաւորաց աղա-
ւթմբ , և ոչ վասն արդարոց . զմեղաւորաց թող զմեզս ,
զհիւանդաց առողջաց զվերս . և որք ապաւինեցան

'ի կենդանութիւն իւրեանց, և գործեցին զբարիս 'ի
 'որ եկեղեցիս, և որք սատարեցին սրբոյ Արապետիս
 և կրօնաւորացս, և բազում մեղս գործեալ իցեն, և
 առատաձեռնին 'ի մեղաւոր ընչից իւրեանց սրբոյ Արա-
 քապետիս, նոյն ինքս Արապետս լիցի փոխատու փո-
 խանակ ասպականացու ողորմութեն ըստ հաւատոյնո-
 ցա զպարտիս իւրեանց. մատակարարեա 'ի նոսա ա-
 ռատապէս զթողութի մեղաց: Ս'նասցէ զօրութիւն
 աջոյ քո 'ի վերայ վիմիս այսորիկ, որպէս յառաջ հիմ-
 նարկեցաւ քո զօրութիւնդ, նոյնպէս կացցէ մինչև զաս
 'ի նորոգել զերկիր: Հայնմ աւուր գացես զսա նորոգ
 և անապական որպէս զխորանն 'ի հնուն, զի դու
 կարող ես յամի. և զմեր մահս ընկալ, և յամ արա-
 ըածոց քեզ փառք յաւիտեանս:

Եւ յասել զամենն, եկն ձայն յերկնից՝ որ ասէր.
 Եղիցի ձեզ որպէս և կամիրդ. և որք վասն անուան ի-
 մոյ և Արապետիս պանդխտացին, հատուցից նոցա
 'ի գալստեան իմում, և զմեղս թողից նոցա. վասն
 զի մարդասէր եմ առ ամենեւեան. դարձեալ և դուք
 եկալք 'ի տեղիսն լուսեղէնս, զոր պատրաստեցիք
 ճգնութեամբ ձերով: Եւ լուեալ սրբոցն, երկիր պա-
 զին առաջի սրբոյ սեղանոյն, և ելեալ արտաքս: Եւ
 գնաց Պօղիկարպոս առաջի սրբոյ խաչին, և անդ սկը-
 սաւ աղօթել և աղաչել զմծ վասն խաղաղութե ամ
 աշխարհի, և զեկեալ թշնամին խորտակելոյ, և աղ-
 քատաց մնալ 'ի տեղիս իւրեանց: Եւ յանկարծակի
 հասին զօրքն Պարսից. իբրեւ տեսին զՊօղիկարպոս,
 վաղվաղակի հատին զպարանոց նորա և ընկեցին ա-
 ռաջի խաչին: Եւ ինքեանք փութապէս եկին մինչև
 'ի դուռն եկեղեցւոյն, և տեսին զկրօնաւորսն յար-
 տասուս և յաղօթս պարապեալ. և յարձակեալ 'ի
 վերայ զեւթանեքեանն կոտորեցին: Արոց անուանքն
 են այսոքիկ. (Թէոփնաս, Պօղիկարպոս, Սիմէօն,
 Հոսաննէս, Եպիփան, Ղիմառիոս, Ենարկիոս:
 Որքա եւթանեքեան կատարեցան 'ի զօրացն Պարսից
 Ս'հրանայ, յամսեանն քաղոց՝ որ օր չորրորդ էր, յա-

ուր հինգ շաբաթի յիններորդ ժամու . և ինքեանք մնացին 'ի տեղին մինչև ցառաւօսն :

Իայց զդուռն եկեղեցւոյն ու կարացին գտանել , զի ծածկեաց ար 'ի նոցանէ . և սկսան մըճօք հարկանել , և ոչ գտին : Իւ զարհուրեալք 'ի գիւաց' փախեան 'ի տեղւոջէն , զի գիշեր էր . և մարմինք սրբոցն անկեալ կային 'ի տեղւոջն զերիս աւուրս անթաղ , քանզի փախեան ամենեքեան : Իւ յետ երից աւուրց եկին սպասաւորք եկեղեցւոյն , և հայրն լսողիկ . և տեսեալ զնոսա՝ զի վախճանեալ էին , յարտասուս եղեալ՝ տրտմեցան յոյժ : Իսկա առեալ զնշխարս նոցա իջուցին 'ի կողմն հարաւոյ 'ի մէջ գրախափն , և անդ փորեցին զերկիր , և իջուցին զնոսա 'ի գերեզման առ Լուսն և Կրօնիդէս , որք զկնի սրբոցն Գրիգորի ելեալ էին 'ի Կեսարիոյ . և կանգնեալ նշան տերունական 'ի վերայ նոցա , բազմաց բժշկութի լինէր 'ի տեղւոջն :

Իսկ ոմանք հասեալք 'ի Սուշեղայ իշխանէն՝ տեղեկանալ վասն զօրացն , իբրեւ տեսին զնոսա կոտորեալս՝ հիացան . և փութանակի երթեալ պատմեցին զիրան իշխանին Սուշեղայ : Իւ նորա լուեալ , զաւուրս երիս իբրեւ զմեռեալս զնէր անխօս : Իսկ զօրքն մատուցին նմա թուղթ բրիտանեական օրինօք և մի թարուածք , ասելով . Ղշմարիտ շառաւեղ երանելի յուսոյն , երջանիկ ասպարապետ , մի տրտմիր վասն նոցա . զի աղօթիւք իւրեանց՝ ամուր աշտարակ եղեն աշխարհի , բարեխօսք և օգնականք մեզ առ նձ : Իայց դու առաւել գոհութի մատուց , որ 'ի քում ժամանակի յայնքան աստիճան առաքինութե հասին , և հանգստեամբ փոխեցան առ նձ մարտիրոսական մահաւամբ յաշխատութե 'ի հանգիստ , 'ի խոտարուս կենաց 'ի գրախան փափկութե , և մեզ միշտ բարեխօսք : Իւրդ արի սթափեաց , և ղեկեալդ 'ի վերայ մեր զՍիւրբան յուղարկեսցես : Իսկ նորա որպէս 'ի քնոյ զարթուցեալ , հրամայեաց կոչել առ ինքն զՍահան , զոր իշխան էր արարեալ զնա Տարօնոյ մինչ ինքն հայոց մարզպան եղև : Իւ ասէ ցնա . Որդեակ Սահան , դու գիտես զաւուրս կենաց իմոց , զի այս հարեւր և քսան ամ է՝ որ ես պատեւրազմ եմ

մղեալ, և սլաքով եմ սրբեալ զարիւնն 'ի Ճակատէս
փոխանակ քրտանցն . ութսունեւերեք ռազմ անձամբ
իմով եմ կարգեալ և մղեալ : Եւ այժմ ծեր եմ և
դողդոջոտ, և օգնական իմ անծ է և դու, և ոչ այլ
որ . զի որդին իմ մեռաւ երկոտասանամեայ¹ : Եւ
արդ, որդեակ, դիր զայս 'ի մտի քում . զի եթէ 'ի
վերայ քրիստոնէից մեռանիս և եկեղեցւոյ, մարտի-
րոս ես . իսկ եթէ 'ի վերայ մարմնաւոր ընդից իջանես
'ի մարտ, և այն քաջութիւն է . զի ես այլ ժառանգ ոչ
ունիմ, և երկիրս քեզ եղիցի, և զաւակի քում յետ
քո : Եւրդ արի և գնա, և իմաստութիւն որսա զնա,
և որ Կարապետն եղիցի քեզ օգնական և պարխալ,
և աղօթք սուրբ կրօնաւորացն յաջմէ և յաշէկէ :

Իսկ Ս ահան յանձին կալեալ զիրան, սկսաւ դէս
պանս կազմել և առ նա յուզարկել, զի հաշտեսցի և
գնասցէ : Իսկ նա ասէ . Ոչ, այլ մինչև զիշխանն Սու-
շեղ ոչ կալեալ տանիմ 'ի պարսիկս առ արքայն, ոչ
գնամ աստի : Իսկ Ս ահան արձակեալ, ասէ . Եթէ
զերկիրս ինձ տաս տէրութիւն և իշխանութիւն, ես տաց
զիշխանն Սուշեղ 'ի ձեռս քո . և ես ինքն առ քեզ
գամ ապստամբութիւն 'ի նմանէ, և հատանեմ զեր-
կիւղ 'ի պատեհութե : Եւ նորա արձակեալ կոչեաց,
քանզի յօժար էր իրացն . և ինքն իջանէր 'ի Սուհ
աւանի, և Սուշեղն յամուրն Ողկան :

Եւրդ այն զօրքն, որք զկրօնաւորան կոտորեցին, ան-
ցեալ գնացին յԱստղոն ամրոցն² . կացին աւուրս եր-
կու, և ոչ ինչ կարացին առնել . ապա գնացին առ
Սիհրան, և մատուցին զնոմ ձև ամրոցին : Իսկ իբ-
րեւ եկն Ս ահան առ Սիհրան, և նա ինդրեաց 'ի
նմանէ զԱստղոնս . և Ս ահան ասէ . Ոչ այդպէս,
տէր . այլ տուր 'ի ձեռս իմ չորեք հազար այր, որ
գնամք 'ի վերայ ամուր քերդիցն՝ ուր մտերիւմն նո-
րա են և գանձքն . գուցէ բռնացեալ ոչ տայցեն 'ի
ձեռս իմ, ապստամբ զիս կարծելով . այլ այժմ եր-
թիցուք նախ յ()ձ քաղաք, և ապա յայլ ուրեք :
Իսկ Սիհրան տուեալ 'ի ձեռս նորա չորս հազար ըն-

1 Եկրիս օրինակս երկուսուսն ամէլ : ամուրն . յայլում չլիքիցն ամուրն :

2 'ի միում օրինակի յԱստղոն քաղաք և 'ի ամուրն :

տիր առնեւ ձիոյ, և նորա առեալ տանէր մինչեւ 'ի դուռն () ձքաղաքին . և 'ի ներքս նենդու թի՛ դարան մահաւ գործեալ 'ի ձեռս դալ զօրացն : Այւ առ վաղիւն բանս արարեալ քաղաքին 'ի ներքս առնուլ ըզփորսն Պարսից . և քանզի նուրբ էր մուտ քաղաքին, սակաւ սակաւ կարէին մտանել 'ի ներքս . և որք ընդ դուռն յայնկոյս անցանէին, զայնս 'ի տունս արկեալ 'ի զգեստիցն կողոպտէին, և զգլուխն կտրէին . և արտաքոյ պարսպին յաներեւան տեղիսն 'ի խորսն լընուին : Այւ 'ի չորեքհազարէն յիսուն այր թողեալ էր 'ի Արած՝ կոչեցեալ գեւղն . և նշան տուեալ էր, թէ յորժամ զոր 'ի ձեզ յուղարկեմ, 'ի Սիհրան գնացէք, և այլ զօրս ամէք : Այւ այնպէս արարեալ, և յղեաց՝ թէ այլ զօրս տուր : Այւ նորա դարձան առ Սիհրան, և առին 'ի նմանէ երկու հազար այր ընտիր, և եկին առ Սահան . և նա այնպիսի գործ հնարեաց, զոր ոչ կարացին գիտել պարսիկէն :

Արդ յորժամ եկին 'ի դուռն Սօրացն, Սահան զՊարսից զօրաց զերիվարսն և զհանդերձան տուեալ էր քաղաքացեացն . 'ի դուռն կուեաց զնոսա, և ետ խրատ՝ թէ յորժամ նորա 'ի ձեզ հային, դուք միաբան 'ի քաղաքն դարձէք, և 'ի ներս մտեալ՝ զյաղթու թու ժողն հնչեցուցէք . և զդուռն քաղաքին 'ի բաց թողէք, զի նորա կարծիցեն՝ թէ առին զքաղաքն : Այւ արարին այնպէս : Արդ իբրեւ տեսին պարսիկէն՝ զի դիմեցին նորա միաբան 'ի քաղաքն, խնդացին յոյժ . և դիմեցին նորա ևս 'ի քաղաքն, և սկսան մտանել : Իսկ Սահան փութով ընդ առաջ եկեալ զօրացն, աւետաւորս առաքէր առ Սիհրան, թէ առաք զքաղաքն . և ինքն դարձաւ զհետ Պարսից զօրացն : Այւ իբրեւ բազումք մտին 'ի քաղաքն, և այլքն դեռ մտանէին, սկսան կասկած առնուլ զիրացն, և կամէին յետս դառնալ : Իսկ Սահան զհետ մտեալ, սկսաւ կոտորել, և 'ի մօրսն ընուլ . և ինքն աստի, և քաղաքացիքն անտի քառասուն այր մօրահեղձ արարին . և զայլն 'ի քաղաքն արգելեալ, կտրել տայր

զգլուխն . և 'ի պարիսպն հանէին : Եւ արարեալ համար յաւուր յայնմիկ , գտին զգլուխս վեց հազար , սրահաս երկու : Եւ հրամայեաց զամենեցուն զքիթն կտրել և զթլփատն , և արկանել 'ի մահադ :

Եւ ինքն առեալ զգորս իւր արս եւթնհարեւր , եկն 'ի Սուլէն աւան . և երեքհարեւր այր թողեալ յանցս Սեղուայ¹ , և երկու հարեւր այր աշտենաւոր թողեալ 'ի Սանասայ 'ի Նօթմակն² , և ինքն երկու հարեւր այր առեալ ընդ իւր , եկն առ Սիհրան . և մտեալ 'ի սենեակն , խօսեցաւ ընդ նմա այսպէս և ասէ . Ես փախստական եկի 'ի քո զօրացն առ քեզ . զի ոչ 'ի քաղաքն թողին զիս , և ոչ աւարամասն ետուն մեզ . այլ և զիմ գօրսն 'ի քաղաքն արգելին , և ես փախստական գամ : Իսկ Սիհրան խորհեցաւ հազար այր արձակել 'ի վերայ նոցա . և Սահան ասէ . Եւ 'ի քէն իսկ ապօտամբեալ են . քանզի զաւար քաղաքին և զկապուտն առեալ , և կամին 'ի Հոյնս անցանել : Իսկ Սիհրանայ առաւել բարկացեալ , հրամայեաց երկու հազար այր արձակել 'ի վերայ նոցա . և Սահան խրատ տայր զօրացն 'ի գիշերի մի անցաւ նել ընդ գետն Սեղտեայ , այլ իջեանս առնել , և 'ի վաղիւն ապա գնալ . Գուցէ որ թշնամի , ասէ , յարձակիցի . և դուք չէք ընդել վայրուցն : Եւ ասէ ցնոսա . հազար այր գնացէք ընդ Նօթմակն³ , և հազար ընդ դաշտն : Եւ տուեալ նոցա առաջնորդ , և ինքն եւ 'ի Սիհրանայ , գնաց յուղարկել զնոսա : Եւ իբրեւ գնացին յայն տեղին՝ ուր բաժանել հրամայեաց , առաքեաց հարեւր այր ընդ նոսա՝ որ ընդ Նօթմակն գնացին . և ինքն հարեւր այր առեալ , գնաց զինի նոցա :

Եւ իբրեւ գնացին յեզր գետոյն Սեղտեայ , յայն կոյս իջոյց զնոսա 'ի քուն առնել . և ինքն 'ի պատրառ տի արարեալ զդարանակալն , հրամայեաց ծառայիցն՝ կտրել զերիվարսն արօտոյ պատճառաւ , և զնոսա յանհոգս առնել : Եւ յանկարծակի հնէցուցին զփողն յետոյ և յառաջոյ , և 'ի մէջ առին զնոսա .

1 Երկուս օրինակս Սեղտեայ : 2 Եւ չէն խալդէ 'ի Նօթմակն :

3 Երկուս օրինակս Երիւն 4ա . 5 Երկուս օրինակս գարձեալ Երիւն այլ քաղաքս Երիւն 'ի Սանասայ 'ի Նօթմակն , որպէս և 'ի ստորեւ :

և 'ի սակաւ ժամու բարձին զգլու խո նոցա, և 'ի դետ անդր ընկեցին, և մի ոք ոչ կարաց զերծանել. և զերիվարսն առաջի եղեալ, 'ի յԾմական անցուցին: Եւ մինչ նոքա զայն պատերազմն անցուցին և վճարեցին, և յառաջսն եկին այսոց, և նոքա դեռ չէին եկեալ 'ի յԾմական, և կային մնային մինչ նոքա եկին և յան հոգս եղեալ իջին, զի զայն խրատ տուեալ էր Սահանայ: Եւ ապա կալեալ զխելս կամրջին, և ձայն սաստիկ հնչեցուցին շուրջանակի զնոքոք, և սկսան յանխնայ կոտորել զնոսա. և մի 'ի նոցանէ 'ի մօրն թագուցեալ, հեծեալ յերիվարն՝ փախեալ 'ի Սուշ:

Օրոյ զհետ մտեալ երկուց ոմանց, և յայնկոյս գետոյն ջաղխեցին զգլուխ նորա, և ուղեղն ընդ քիթն իջանէր: Եւ մեւս ընկերին առեալ աւազ մատուցաւ նէր, և ասէր. Պարսից խորտկարար, առ զաղս: Եւ կոչեցաւ անուն տեղոյն այնորիկ Սուաղս մինչև ցայս օր. զոր և աւան իսկ շինեաց: Եւ Սահանայ 'ի մօրին տուեալ զնոսա, ոմանք այլ ոչ կարացին ելանել, և ոմանք 'ի ջուրն անկեալ խեղդեցան: Եւ զորս 'ի ցամաքն սպանին, զքիթսն և զթլփատսն կտրէին և պահէին, և զգլուխսն 'ի մօր անդր և 'ի դաշտն ընկենուին: Եւ ժողովեալ զերկու հազար երիվարսն, ետ տանել յԱղանց՝ բերդն, զոր դեռ Աղնուտն կոչէն:

Եւ 'ի վաղիւն դարձեալ եկին առ Սիհրան². և Սահան հրամայեաց ծառայից իւրոց՝ ճաշ առնել, և զՍիհրան կոչել: Իսկ նա վասն խօթութե պատճառանաց 'ի սենեակ մտեալ, զՍահան միայն թողոյր առ իւր: Իսկ Սահան դռնապան եղեալ, և զիշխանսն որք գային դարձուցանէր, ասելով. Հայոց մարդպանն չկարաց գալ 'ի ճաշն: Իսկ նոցա ժողովեալ 'ի տաճար մի, ընդ գինի մտին. և Սահանայ առեալ զմախաղն, ուր քիթքն և թլփատքն կային, ետ բերել առաջի իւր: Իսկ նորա զարհուրեալ, ասէ.

Օրնչ է այդ, զորոյց տուր ինձ: Եւ նա կարգաւ պատմեաց նմա ստուգիւ, և մի բան ոչ թագուցեալ 'ի նմանէ զոր ինչ արարեալն: Իսկ նորա բարկացեալ, առեալ զտէգն 'ի ձեռանէ ծառային, և կամէր հար-

1 Յերիւ օրինակս յԱղնու Բերդն: 2 Յերկուս օրինակս առ Սիհրան:

կանել զՍաՀան : Եւ նորա ձգեալ զձեռն իւր 'ի սուրն՝ որ առաջի կայր , կտրեաց զթլիատն նորա , և եղ 'ի բերան նորա , և ասէ . Իսկ ես , որ թշնամանէիր զամ, և զկրօնաւորսն իմ զսիւնսն աշխարհի սպանանել տայիր : Եւ կտրեաց զքիթսն , և ցուցանէր աչացն . և պատառեալ զփորն , ետ ծառային հանել զլեարդն և դնել 'ի բերանն . և հարեալ զդանակն 'ի փորն , և ետ թողուլ 'ի ցից :

Եւ մինչ լոկ որ զթլիատն կտրեաց , ասէ . Տուր բանից նիշ և պատուէր 'ի պարսիկն՝ որ յԱպահուսիս , և ես ապրեցուցանեմ զքեզ : Եւ նորա տուեալ բանից նշան և պատուէր՝ բազում երդմամբ ասացեալ , զոր նա և նա միայն գիտէին : Եւ իբրեւ ասաց զիրսն , առեալ զդանակն եհար 'ի սիրտն , և անդէն մեռաւ : Իսկ ծառայիցն առեալ զարիւնոտ զգեստն պահէին , և զգեստինն մաքրեալ յարենէն , և կողմնեցուցեալ 'ի մահիճսն , քնոյ սլատճառանօք ծածկեցին : Եւ ինքն կոչեաց զպարսիկ դպիրն Սիհրանայ 'ի սենեակն . և ետ գրել ողջոյն և բանից նիշ , թէ յետ երից աւուրցել 'ի բլուրդ՝ որ 'ի վերայ Սիթ ձորոյն՝ հազար արամբք միայն , զի տեսցուք զիրեարս : Եւ դպիրն գրեաց որպէս ասաց նմա ՍաՀան , և եղ զմատանին Սիհրանայ 'ի վերայ . և կոչեաց 'ի ծառայիցն Սիհրանայ տասն այր հաւատարիմ , և ետ տանել ըզթուղթն առ Սարշիր՝ որ զհազար այրն ունէր ընդ ինքեան , և յԱպահուսիս էր . և առեալ զթուղթն դնացին : Իսկ ՍաՀան կոչեաց զնուիրական , և ասէ . Երթ կոչեա զայս անուն իշխան : Եւ կոչեաց . և իբրեւ գայր իշխանն և մտանէր ընդ փողոցն խաւարչտին , միայն վեց այր աստի և անտի կային : Եւ մինչ դեռ կամէր մտանել 'ի սենեակն , աճապարեալ ունէին զփողիցն , զի մի ձայն ինչ բարձցէ 'ի մեւսն . և հարեալ դանակ 'ի սիրտն , 'ի մեւս այլ սենեակն ձգէին զդին . ուր և զնուիրական և զդպիրն վասն պատճառանաց իրաց արկանել ետ 'ի բանտն :

Եւ ինքն սկսաւ կոչել զիշխանսն խաբէութեամբ 'ի խորհուրդ , և նենգով այնպէս առնէր . և եսպան

յաւուր յայնմիկ իշխանս ութսուն և վեց : Եւ իբրեւ վճարեցան իշխանքն , զնաց ինքն 'ի տաճարն՝ ուր զօրքն էին Պարսից . և ժողովեաց զնոսա 'ի ներս , և զիւրն և զայլ գաւառին մարդիկն արտաքս էջան : Եւ ինքն սկսաւ զնոսա վտանգել բանիւ , թէ արժան էր ձեզ զմարդարտապոսակն զմարդպանին գողանալ . արդ հրամայեալ է՝ զձեզ զամենեւեան մերկ առնել , մինչև ցուցանէք : Եւ հանեալ զամենեցուն զհանդերձն , արդել զնոսա 'ի տաճարին , և 'ի մեւս այլ արս հաղար իննհարեւր և երիս : Եւ փակեալ ըզդրունս տաճարացն , ետ բերել զգլուխն Սիհրանայ , կախեալ ընդ երզն , ցուցանէր նոցա ասելով . Եւս այն գլուխն է , որ խորհէր քմբ Արապետն հիմն 'ի վեր առնել , և զկրօնաւորսն հրով այրել : Եւ հրամայեաց վտել զերկոսին տաճարսն , և ասէ ցնոսա . Վուք ինձ փնասակարք էք , որք զտաճարսն այլ յայրել էք 'ի տալ . բայց թէ կամի նժ և սուրբ Արապետն , ես զայս փայտս յապաշաւել եմ թողեալ . սակայն ընդ ձեր և ընդ ձեր թագաւորին կառափն հանեմ . զի ես աշխատեալ եմ 'ի շինելն , և դուք մերկք էք և ցրտացեալք . բայց վասն իմ մեղացն թողութե և իմ հարցն՝ ջեռարուք , ասէ , և մի ամալէք . և տունքդ այդոքիկ՝ գերեզմանք ձեզ եղիցի շնորհիւ Պարսից արքային :

Եւ բորբոքեալ բոցն ճարպովն , մինչ զի քաղաքն արբեալ լինէր 'ի հոտ ճենճերաց նոցա : Եւ ինքն ժողովեալ զկապուտ նոցա և զգանձս , և ետ տանել յամուրն Ողկան . և զիշխանն Սուշեղ ետ ածել 'ի քաղաքն . և ինքն առեալ երեք հաղար այր , զնաց ընդ առաջ Ս աշրայ : Եւ երթեալ 'ի վերայ լերինն , ընդ երիս դէհս դարան գործեաց , և զգլխին և զնուիրակն առաքեաց առ Ս աշիր անդ : Եւ նորա երթեալ կոչեցին զնա , զի իջեալ էր յեզր Նախայ՝ ծովուն : Բայց նուիրակն և զպիրն ինչ ոչ գիտէին յիրացն , զի Ս ահան ոչ ետ մօտիլ 'ի զօրսն , այլ առանձին յետոյ գային : Եւ յորժամ զտաճարն այրեաց , զնոսա 'ի պատճառս իրացն յայլ վայրս առաքեաց , զի մի գի-

1 Յերիս օրինակս չեւր ծովուն :

տասցեն զիրան . նա և զհանդերձս իշխանացն տեսեալ ,
կարծէին եթէ միհրանեանքն են : Եւ իբրեւ զնա-
ցին , և զԱ՝ ահանայ ասացեալն պատմեցին , որպէս թէ
յերեսաց Ա՝ իհրանայ , և առեալ Ա՝ աշրայ հազար և
հարեւր այր , եկն ի վերայ լերինն : Եւ իբրեւ մօտե-
ցան ի տեղին , Ա՝ աշիր արս հարեւր ի բացեայ եթող
վասն այլ թնամեացն , և ինքն եկն եմուտ առ Ա՝ ա-
հան ի վրանն , կարծելով թէ Ա՝ իհրան է : Իբրեւ ե-
տես զնա Ա՝ ահան , և ասէ . Ա՝ աշիր , զինչ եղիք ի
մօր . ի պարսիկ հաւատ կամէիք դարձուցանել զեր-
կիրս հայոց : Եւ հրամայեաց դռնապանացն՝ արգե-
լուլ զգօրսն ի հեռուստ , և զԱ՝ աշիր գանեաց սաս-
տիկ , մինչև էառ բանից նշան զգօրսն կոչելոյ : Եւ նա
ի հարկէ ցաւոցն ետ բանից նիշ ի զօրապետն և առ
իշխանսն՝ գալ ի տեղին փութով . և ետ գրել թուղթ
պարսիկ դպրին , և կաշառեաց՝ զի այնպէս գրեսցէ ,
որ գայցեն զօրքն ի վաղիւն . Օ ի հոյնք են ի գալ
ի վերայ մեր , ասէ : Եւ տուեալ զմատանին Ա՝ աշ-
րայ , և թուղթ յայն զօրն՝ որ հեռի կային , և դար-
ձուցեալ կոնականս զօրացն այլոց , և զիշխանսն մի
մի կոչել տայր , և զգլուխն կտրէր : Եւ ոչ իմացան
այլ զօրքն , մինչև մի ոմն իշխանացն փախեաւ և ան-
կաւ ի բանակն իւր :

Եւ իբրեւ գիտաց Ա՝ ահան՝ թէ յայտնի եղև իրքն ,
ազգ արարեալ այնոցիկ՝ որք ի դարանն կային , և
յարուցեալ նոցա ի յետին կողմանէ՝ փախտական
արարեալ զնոսա ի բերդն կոյս Աթ ձորոյ . և որ
բուն յետինքն էին ի դարանի անդ , յարեան խկ :
Եւ արք բերդին ընդդէմ ելեալ , քարամբք և զլօք
յանինայ կոտորեցին զնոսա . և փախտականք եղեն
արք հարեւր յԱ՝ պահունիսն : Օ որ տեսեալ դարա-
նակալացն՝ յարեան ի վերայ , և կալան զնոսա . և
ապա ի վաղիւն սկսան մեւս զօրքն Պարսից գալ ի վե-
րայ բլերն ի նոյն տեղին : Իսկ Ա՝ ահանայ ընդ ա-
ռաջ զնացեալ նոցա , իջոյց զնոսա , և ասէ . թողէք
զերիվարսդ , զի արածեսցին մինչև ցերեկոյ . և յե-
րեկոյն իջանեմք ի դաշտն ի վերայ հօւնացն : Եւ
նոքա հաւանեալ , արարին այնպէս : Եւ դարանա-
կալքն յանկարծակի զիմեալք , կտրեցին զերիվարս

նոցա 'ի զօրացն , և փախտաւ անյուշին ընդ Արածանի , և հանին 'ի Վարքէ : Իսկ զօրացն Պարսից տեսեալ , ազաղակեցին միաբան և ասեն .
 Այ մեզ , կորեաք : Եւ կոչեցաւ անուն տեղւոյն այնորիկ Կորի :

Իսկ Աւհանայ առեալ զզօրսն , իջուցանէ զնոսա 'ի ձորն բուն . յարեան դարանակալքն աստի և անտի , և առեալ զնոսա 'ի մէջ՝ կոտորեցին , ոչ ողորմելով ուրուք : Եւ հրամայեաց արք քառասուն թողուլ զրուցատարս Պարսից արքային : Եւ ետ տանել ըզգլուխն Սիհրանայ առ թագաւորն Պարսից , ասելով . Այս մարգարես հայոց յորժամ եկն յերկիրս մեր , և զօրս հակառակեալ ընդ իրեարս՝ դունդ խնդ դրեցին , և ոչ կարացին գտանել . և Յոյնք մեր՝ թնամիք էին , 'ի նոսա ոչ իշխեցաք զնալ . և ձեզ ընդ ակամբ էաք , և ձեր զօրացն դունդ ոչ կայր . ապա կտրեցաք զգլուխդ զայդ , և խաղացաք : Այլ լուաք եթէ 'ի Շահաստանէ ելեալ էք 'ի Դոստր՝ քաղաք՝ յերկիր տափարակ և դաշտաձե , և գիտեմ որ զնդի խաղայք . առէք զգլուխ քեռորդւոյդ ձերոյ , և եղիցի դա ձեր դունդ ազգաց յազգս : Եւ իբրեւ զնացին արքն քառասուն , և տարան զգլուխն Սիհրանայ առ արքայն Խոսրով , և նա խռովեցաւ պղտորեցաւ , ամաչեաց զամօթն յաւիտենից : Եւ 'ի միւսում ամի խորոտացեալ , այլ զօրս առաքեաց :

'Ի նոյն ամի՝ օր Վարապետն , որ յիննակնեան տեղիսն էր , փլաւ . զի շարժ խոտագոյն եղև , վասն որոյ և տունք՝ որք 'ի ներքոյ նորա՝ 'ի շարժէ անտի փլան : Իսկ եկեղեցին , քանզի հիմն 'ի վերայ նորա էր , շարժեցաւ և պատառեցաւ . զոր Սուշեղ Տարօնոյ իշխանն , տուեալ գանձս քաղումն , և հրամայեաց քարակոխ շինել : Բայց ոչ ժամանեցին շինել որպէս արժանն էր . զի զօրքն Պարսից նեղէին զնոսա : 'Ի սոյն ամի շինեաց Սուշեղ օրք Վարապետն , և ինքն վախճանեցաւ . և կայ 'ի թաղման առ Արծրունեաց իշխանին , 'ի կողմն արևելից ճակատուն :

Եւ յետ վախճանելոյն Սուշեղայ՝ նստաւ յաթո

1 Յերկուս օրինակս յէր :

2 Յերկուս օրինակս Բասոր :

իշխանութեան նորա Սահան, իշխանն մամիկոնէից տան, Օոր և բազում քահանայիւք և քան եպիսկոպոսօք տօն ցնծութե կատարեցին փրկական տեղեացն, ուր զհաւատսն ունէին, և 'ի դուռն սրբոյ Արապետին, և 'ի վանս Վլակայ եպիսկոպոսին, Լուութեամբսն դեւղս ազատեաց և ետ եկեղեցւոյն, ջնջեաց զանուանս նոցա յարքունի դիւանէն:

'Ի նոյն ամին վախճանեցաւ երանելին Սողոմոն, հայր վանացն Վլակայ. և կայ թաղեալ 'ի նոյն տեղոջն, զոր հայրբուր կոչէն. որ է ընդ աջմէ եկեղեցւոյն 'ի հիւսիսոյ ընդ արեւելս: Լու նստաւ յաթոռ նորա մանկիկն Ստեփաննոս, որդի իշխանին Լըծրունեաց, որոյ մայրն հերձաւ. և կան 'ի թաղման ծնօղք նորա 'ի նոյն վանսն: Լու բազում ուղղութիւն գործեաց 'ի դաւառն Տարօնոյ, զի վերագոյն ունէին զնա քան զեպիսկոպոսն. զի հայր էր վանացն, և ընդ ձեռամբ իւրով ունէր երեք հարեւր իննսուն և ութ կրօնաւորս. զի այնչափ առաքինի էր, որ ամենեքեան իբրեւ զՅովաննէս Արապետն համարէին զնա:

Սա խնդրեաց 'ի սբ Արապետէն, կապել զբերանս գազանացն՝ որք բեկանէին զուսաբերան եկեղեցւոյն: Լու բազում պարկեշտ վարուք իւրովք յանդիմանէր զիշխանն հարքայ, որ ունէր զկին եղբօր իւրոյ. և ածեալ 'ի հաւան՝ կտրել 'ի կնոջէն, և արարեալ կրօնաւոր, ետ նմա շինել զեկեղեցին՝ որ 'ի Սփին աւանի յԱրկեղեաց դաւառի:

1 Յերիս օրինակս ըստ Աւետեայ Բեւեբ Բեւե - Ի Գլխ:

վասն դարոյն Ախտանդայ 'ի Յարոն երեսուն հազարաւ , որ և շինեաց զՊորոյ քաղաք և զամուրն զԴահար , և կացեալ 'ի Գրգուռ ամս երեք :

ՊԱՐԶԵԱԼ զօրաժողով եղև Խոսրով արքայ 'ի վերայ Յունաց երկրորդ անգամ , 'ի մտի կալեալ ըզմահն Սիհրանայ քեռորդւոյն իւրոյ . և առաքեաց զՍախտանդ՝ զնորին հօրեղբայրն , երեսուն հազար ընտիր առն և ձիոյ : Իսկ նորա եկեալ 'ի գաւառն Բպահոնեաց , արձակէր հարկապահանջս 'ի հարք և 'ի հաշտեանք և 'ի Տարօն : Բռ որ գրեն գաւառապետքն . Եթէ Սահան տայ , և մեք . ապա թէ ոչ , ունայն գնայք 'ի մէնջ : Օայտոսիկ լուեալ Սախտանդայ , խրոխտացաւ և ըմբոստացաւ . և թողեալ կողմնապետ յԲպահոնիս , և փքացեալ արեօք եկն 'ի գլուխ Տարօնոյ : Եւ շինէ զաւերեալն Չիւնկերտ քաղաք մեծ . և փոխէ զանուն քաղաքին ըստ անուան կնոջն իւրոյ՝ զոր էած ընդ իւր՝ Պորպէս , այս ինքն համեղ : Տնկեաց այգիս և բուրաստանս . և փոխէ զատրուշանն 'ի գուռնն Կաթուղիկէին , զոր հիմնաք կեալ էր սրբոյն Սահակայ : Եւ 'ի վերայ լերինն Տաւրոսի շինեաց ամրոց , և կոչեաց զանուն նորա Պարհար . քանզի անդ ոմանք գահալէժ եղեն 'ի վերայ անասնոց , կարծելով թէ հեծեալք են : Փոխէ զՎառող լեռնաբլուրն , յանուն որդւոյն իւրոյ Վաէգուռոյ՝ Վագուռ , զբօսանալով յամարան աւուրան 'ի վերայ նորա : Եւ յղեաց պարգևս բազումս Սահանայ , և թուղթս՝ զայս ինչ .

Վաջ և հզօր բազկիդ Սահանայ սկայի , դիցն օգնականութիւն ուղջոյն :

Որ թէպէտ և ընդ մահ էղբօրորդւոյն մերոյ տրտմեցաք , բայց ընդ հզօր քո իմաստութիւնդ զարմացաք : Եւ դէս եկեալ եմ վասն սիրոյ և խաղաղութե , և

դու արի եկ առ իս, և երդուիր տալ զհարկ արքունի և կալ հնազանդ, և յառաջին սրատիւն ձեր մնալ, և այլ ոչ մտանել 'ի նենգութի : Ողջւեր 'ի գիցն աջոյ :

Եւ նա յղեաց նմա պատասխանի այսպէս .

Ո՛ր առ և թոյլ անձինդ Ո՛ր ախտանգայ, և խող քոյոց դատուց՝ որք զաղբա ճաշակեն, ողջոյն :

Եւ թէպէտ ընդ մահն Ո՛ր հրանայ ինդացի, բայց ընդ անմտութիդ քո լացի . որ զմահն նորա լեցեր, և զիմ՝ կորովութիւնս ծանեար՝ զոր ինձ ետ անձ, զի ափդ իշխեցեր դալ 'ի վերայ եկեղեցոյն այ : Եւ թէ սէր եկիր առնել, զկինդ 'ի հետ ընդէր ածեր . մի թէ որդի խնդրես յերանաց մերոց . և եթէ սիրոյ սրտա ճառանօք եկիր, զիմ՝ քաղաքդ էր շինեցեր և ամբոցս : Եւ զիտեմ զի սուտ ես, և իբրև զուսն քծնիս : Եւ զկեանս քո առաջի մահու գիր, և յերկրէս արի ել և զնա խաղաղութի . ապա թէ ոչ, զմահն՝ որ ընդ քեզ անցանելոց է՝ զայն անձ երկիր տեսանէ :

Եւ նորա բարկացեալ առաքեաց վեց հազար այր 'ի վերայ նորա 'ի Ո՛ւշ : Իսկ ոմանք աղք առարին նմա, և ասեն՝ թէ գայ Ուսհան 'ի վերայ քո վեց հազարաւ : Եւ նորա գիշերագնաց եղեալ, գնաց 'ի վերայ նոցա՝ որք իջլանեալք էին 'ի Սօմալն², և յանկարծակի հար զնոսա սրով, և ոչ ժամանեցին ըմբռնել զերկ վարսն : Իւանդի որդի նորա Սմբատ ընդ մէջ անցեալ, կտրեաց չորեք հազար երկվարս . և անցուցանէր յայն կոյս Երաճանոյ, և հանեալ 'ի կողմն հաշտենից : Եւ երկերիւր ձի յառաջին յաղթութեանն աւարաւ մասն ետուն եկեղեցոյն 'ի Վրակայ վանան, զի այն էր տուն նոցա հայրենական . և անդ կնքեցին վնա : Իսկ Ո՛ր հանայ տուեալ զնոսա մօրացն՝ զբազումս կռ տորեաց, և զբազումս խոցոտեաց, և երկերիւր այր 'ի մօր անդր ընկղմեաց :

Իշխանն հաշտենից ունէր ընդ ձեռամբ իւրով երեք հազար վեցհարեւր այր, և իշխանն Պալուսեաց երկու հազար և երկերիւր, և իշխանն Երջուց երեք

1 Երբն օրինակս ինչիս :

2 Երբն օրինակս գիշերօթեաց : Եւ, որ ինչ-ն էին . յայլում հաշտենի և այլ 'ի Սօմալն, որ ինչ-ն էին :

Հազար, և իշխանն Աղնուտայ՝ հինգ հազար, և իշխանն Վահան ութ հազար, և Սմբատ որդի նորա վեց հազար. ընդ ամենայն քսանեութ հազար: Բայց ամ զօրք կային ընդ ձեռամբ Վահանայ. բայց բաժանեալ էր, և կողմնապահս թողեալ ամ տեղեացն. և կային առ ինքն յաւուր յայնմիկ երեք հազար այր: Եւ բազում նախճիրս գործեաց անդ իշխանն Հաշտենից. զի աճապարեալ կտրեաց զգլուխն Սահանայ, և զգօրսն փախստական դարձոյց: Եւ նեղեալ զնոսա, մինչև յաղաչանս անկեալ՝ և հարկս խոստանային տալ նոցա: Իսկ Վահան ասէ. Տուք ՚ի մեզ զգլուխն Սահանայ, և թողումք զձեզ: Եւ զօրքն ՚ի բազում տարակուսանս լեալ խնդրէին, և ոչ գտանէին: Բայ կալեալ զորդի նորա զՎահան, ետունց Վահան: Իսկ իշխանն Հաշտենից յառաջ մատուցեալ, ասէ. Վամ տուք զՍահան ՚ի մեզ, կամ տուք երեսուն հազար դահեկան: Եւ նորա ետուն երեսուն հազար դահեկան, և դարձան: Իբրև ետես Վահան եթէ գնան ամբողջ, զնախանձն նյ նախանձեալ՝ յարձակեցաւ ՚ի վերայ նոցա, և սկսաւ կոտորել զնոսա: Իսկ նոցա զաղաղակ բարձեալ, ասէն. Բռնիչ դարձայք ՚ի պատերազմ, ով աւելախօսք: Եւ կոչեցաւ տեղին այն Բռնչս: Եւ տարեալ ածեալ զնոսա ՚ի դաշտին, կոտորած սաստիկ գործեցին. և որք փախեանն՝ էին պակաս քան զհինգ հարեւր այր. որք երթեալ պատմեցին Վախտանգայ: Իսկ նորա բարկացեալ, հրամայեաց գլխատել զնոսա՝ որք դարձանն. և ոչ մնաց ՚ի վեց հազարէն և ոչ մի:

Իսկ Վախտանգայ ՚ի ցասումն բարկութեան շարժեալ վրան Սահանայ, առաքեաց դարձեալ զՍուրբ ՚ի վերայ ութ հազարաւ: Որք եկեալ բանակեցան յեղերս Սեղտայ, և արձակեցին առ Վահան այսպէս. Բայ չարաբարոյ գայլ Վահան. մինչ գիտես եթէ ծառայելոց ես Բռեաց արքային, ընդէր այդպէս յանդգնեալ անամօթիս: Բորդ արի եկ առ մեզ, և լեր հարկատու. ապա թէ ոչ, մեռանիս որպէս ըզշուն: Եւ նորա լուեալ զայն, առեալ վեց հազար այր՝

1 Երբն օրինակս Ունասիւնաց:

զնաց 'ի վերայ նոցա ինքն և որդին իւր Սմբատ : Իբրեւ կացին հանդէպ իրերաց , սկսաւ Բսուր թնամաւ նեւ զՍ ահան , և գայլ կուէր նմա : Իւ նա ասէ .

Յիրաւի է անուռդ ինձ . քանզի գամ կոտորեմ , երթամ և այլ գամ : Իւ սկսան մարտնչել ընդ միմեանս :

Իբրեւ խմբեցաւ պատերազմն , ակն կալաւ Սմբատ որդին Ս ահանայ 'ի վերայ Բսուրայ , և պատահեցաւ նմա : Իսկ Բսուր տեսեալ եթէ պատանի է , քամահեաց զնա , և ասէ .

Քարապաշտ հարձորդի , 'ի բաց կաց , զի 'ի պատերազմոյ արան ելանեմ անցանեմ : Իւ նա ասէ .

Որդի սատանայի , յիրաւի է անուռ քո Բսուր . զի սուր քո չէ ինչ , և 'ի մարտնչել ընդ մանկանն¹ : Ծանիցես զպարտութի քո : Իւ

ածեալ զսուրն՝ կտրեաց զգլուխ երիւարի նորա , և զնա յերկիր ընկէց . և յարձակեալ էաւ զգլուխն 'ի նմանէ . և 'ի վեր վերացուցեալ , ասէ .

Փառք քեզ Վս և սբ Կարապետ , որ յաղթեցեր հակառակորդիս : Իւ մինչ դեռ նա զայն ասէր , տաան այր պատեցին զՍ ահան . որպէս որք զանտառան հատանն ,

այնպէս յանինայ կոփէին և նորա : Իւ սկսաւ պակասիլ Ս ահան . և ձայն բարձեալ , ասէր .

Ուր ես Սմբատ որդեակ , հասիր յօգն ծերոյս : Օ ի էր ամաց ութսուն և ութից : Իսկ նորա քաջաբար 'ի վերայ յարձակեալ որպէս զարծիւ սրաթուիչ , ասէր .

() զնեա մեզ սբ Կարապետ : Իւ անդէն եհատ ըզգլուխ որդւոյն Բսուրայ , և ընդ մէջ ձեղքեալ՝ հանդերձ թիկամբն աջոյ 'ի բաց ընկենոյր : Իւ զօրացեալ Ս ահանայ , զվեց երիւարին գլուխսն կտրեաց . և մատ

նեաց տր 'ի ձեռս նոցա զզօրսն Պարսից , և փախըտական արարին զնոսա մինչև ցերեկոյն : Իւ 'ի յութհազարէն երեքհազար միայն զնացին առ Ս ախտանդ : Իւ նորա լուռ եղեալ մինչև ցմիւս ամի . և 'ի նոյն ա

մին վախճանեցաւ Ս ահան քաջն վրէժխնդիր 'ի վերայ եկեղեցւոյ , և ետ տանել զինքն 'ի Վլակայ վանսն . և կայ 'ի թաղման 'ի դուռն սրբոյ Կարապետին , առաջի սեմոցն :

Իսկ 'ի միւսում ամի զօրս կազմեալ գումարեաց

1 Յերիս օրինակս շնորհաբար :

Ս Խիտանդ քսան հազար, և առաքեաց առ Սմբատ, եթէ կամ եկ՝ որ պատերազմիմք, և կամ հնազանդեաց և տուր հարկս: Իսկ նորա ժողովեալ տանն հազար այր, գնաց ՚ի վերայ նորա յԱնդակ. և թողեալ զհինգ հազարն՝ Իբլերն, որ կոչեն Սահու ազարակ, և ինքն գնաց հինգ հազարաւ ընդդէմ նորա՝ ի գրգռել զնա: Եւ առաքեաց Ս Խիտանդ տանն հազար այր ՚ի վերայ նորա, կարծելով թէ ինքն միայն է: Եկին զօրքն, և ՚ի գիշերի պատեցին զնա. և նա կամէր ՚ի գիշերի ելանել ընդդէմ, բայց արգելուին զնա քահանայք դրան նորա: Իսկ նա ասէ. Ս ստահ եմ յած, թէ որովհետեւ ծառայեալ եմք սրբոյ Արարպետին միամտութեամբ, թէ ոչ թողու զմեզ ՚ի ձեռանէ: Եւ ել ջահիւք ՚ի վերայ զօրացն Պարսից. և յանկարծակի տեսին այր մի գիսաւոր, որ լոյս փայլէր ՚ի հերաց նորա, և զաչս թշնամեացն կուրացուցանէր: Օ որ տեսեալ քաջին Սմբատայ, ասէ ցօրսն. Վաջալերացարուք, որդեակք, և մի երկնչիք. զի սբ Արարպետն մեզ ՚ի թիկունս հասեալ կայ, և ընդ մեր ինքն պատերազմի: Եւ մի ոք անհաւատալի զիրան կարծիցէ. զի ինքեանք սկսան մարտըն չիլ ընդ միմեանս, և զմիմեանս սատակել. զի ձեր պառերազմէր ընդ նոսա: Եւ այնչափ կոտորեցին զնոսա, մինչև հեղեղափք արեանց ելանէին. որ և լծիլ կոչեցաւ անուն տեղոյն այնորիկ:

Եւ իբրեւ վճարեցին ՚ի կոտորելոյ զայնչափ բազմութիւն, երկերիւր այր համարով թողեալ զրուցարարս այլոցն վասն առն՝ զոր տեսին ՚ի գիշերին, զի և թշնամիքն ևս տեսին, և ինքն յուզարկեաց զերկփարսն նոցա ՚ի Սուչն աւան՝ առ որդին իւր, որ կոչէր ըստ պապ անուանն՝ Սահան կամարական, զի զհեռեակս քաղաքին հեծեալս արասցէ, և յուզարկեացէ փութով: Եւ նորա կազմեալ հեծեալս երկու հազար և հինգ հարեւր, հանէ առ Սմբատ իշխանն: Իսկ նորա խոյս տուեալ աւուրս ութ, և պատրաստեաց զզօրս իւր. և յետ ութ աւուրն եկն եհաս Ս Խիտանդն ՚ի դաշտ անդր, և առ փաղիւն պատրաստեցան ՚ի պատերազմ: Իսկ Սմբատ կտրեաց ՚ի գիշերին երկու հազար այր հեծելոց, և անցոյց ՚ի

տեղի թաղստեան զպարսկէն յետուստ կողմանէ, և 'ի բլերն յայս կողմանէ երեք հազար: Եւ յերկու կողմանէն ռազմ գաղտ կարգեաց. և ինքն զութ հազար արսն բաժանեաց 'ի վեց ռազմն: Եւ ընդ առաւօտն կազմեցան. զի մի զգաղտ դարանան գիտասցեն, փութապէս 'ի դիմի հարեալ շարժեաց զնոսա 'ի վերայ իւր:

Իբրեւ ճակատեցան 'ի պատերազմն ընդ իրեարս, զառաջինն յաղթահարեցին զՍմբատ: Իսկ նորա 'ի բլուրն ելեալ, ասէր. Սմբ Էք քաջք, յառաջ մատիք: Եւ յամ կողմանց 'ի վերայ յարձակեցան, և 'ի մէջ առին զզօրսն Պարսից. և խմբեցաւ պատերազմն ընդ իրարս, մինչ զի ոչ գոյր հնար ճանաչել զմիմեանս, բայց միայն 'ի ձայն փողոցն և 'ի տեսս դրօշայն: Իբրեւ 'ի դիմի հարան Սախտանգ և Սըմբատ, ասէ Սախտանգ. Սաց հարձորդի. թէպէտ և զբազումս ջնջեցեր, սակայն այսօր չպրծնուա 'ի ձեռաց քաջ արանցս, որ գէշ գէշ պատառեն զձեզ սուսերք մեր: Եւ Սմբատ ընդ մէջ անցեալ, էհատ և կտրեաց զսուսպանս բարձից նորա, և կարեւիւր խոցոտեաց, և մերձ տարաւ յրնկենուլ զՍախտանգ: Եւ նորա ձգեալ՝ զտէգն, էհար զկուրծն նորա. և ցցեալ, 'ի ներքս ոչ կարաց անցուցանել: Եւ Սըմբատայ ձայնս արձակեալ, ասէր. Սուրբ Սարապետ, յայտնեա և այսօր զքեզ ծառայից քոց. զի վասն քո մեռանիմբ 'ի վերայ հաւատացելոցս Վշի: Եւ բախեալ տիգաւ 'ի թիկունս նորա, և անց ընդ զրահսն 'ի ներքս, և էհան ընդ սիրտ նորա: Եւ հանեալ ռզսուրն՝ կտրեաց զգլուխ նորա, և ոչ կարաց ունել. զի զբազում մարդկաւն վաղեաց գլուխն Սախտանգայ:

Իսկ մի ոմն 'ի ծառայիցն նորա էառ զգլուխն նորա, և փախեաւ. և հասեալ Սմբատայ՝ էհար մըրձովն 'ի վերայ գազաթանն, և զոգեաց զսաղաւարտն, և գլխոյն ոսկին փոսեալ՝ տեղի տայր սաղաւարտն մըրձովն Սմբատայ, և հազիւ կարաց հանել: Եւ նորա հանեալ ընկեց զգլուխն, և ինքն մեռաւ: Եւ մեռալ ծառայի առեալ զգլուխն փախեաւ. և Սմբատ

զհետ մտեալ, ասէ . Պարսիկք, մի անմոռանայք . զի մինչև յայս անկաւ Սախտանդ, որ սրտացաւ ծառայքդ զգլուխդ առեալ փախչիք . ապա զխտանջիք թէ ձեզ այդպէս պարտ է լինել : Եւ ձգեալ ծառային զգլուխն 'ի հուրծմն Սմբատայ, և ասէ . Տար խորս վեա և կեր զդա . վայ ձեզ, որ այլ վաղ ոչ սպանէք : Եւ Սմբատայ առեալ զգլուխն, և զհետ մտեալ ծառային, ասէ . Ընդ տիրատեաց պարսիկ, զգլուխդ քո ընդէն ոչ փոխանակեցեր տեառն քո : Ընդ որովհետեւ տիրատեաց էք, ես բառնամ զգլուխ քո 'ի քէն : Եւ եհար զնա տիգաւն 'ի սիրտն, և անցոյց զտէգն յայնկոյս . և ընկեցեալ յերիվարէն, կտրեաց զգլուխ նորա . և դարձաւ մեծաւ յաղթութիւն 'ի բլուրն : Եւ զօրքն շուրջ պատեալ 'ի վայրին զպարսիկսն սպանին . և ոչ մնացին 'ի նոցանէ, բայց այնոքիկ՝ որք առ ուղտուցն բանակէն էին արք չորեքհարեւր . զորս ոչ հրամայեաց սպանանել, զի փախստականք էին . բայց էառ 'ի նոցանէ հազար և քառասուն ուղտ, և ութհազար ընդ ձի և ընդ ջորի :

Եւ իբրև վճարեցաւ պատերազմն, հրամայեաց ծածկել զնոսա 'ի ձորս և 'ի հեղեղատս . և կոչեցաւ բլուրն այն Սահու բլուր : Եւ Սմբատ առեալ ըզջորսն, զնաց 'ի վերայ քաղաքին Պորպայ 'ի գիշերի : Եւ մտեալ զօրացն 'ի տունսն, զորս և գտին պարսիկս լեզուաւ՝ սատակէին . և զքիթմն կտրեալ 'ի շարի արկանէին, և բերէին առ Սմբատ : Եւ համարեալ զքիթմն, գտանէին սպանեալ պարսիկք՝ ընդ այր և ընդ կին և ընդ մանկտի՝ չորեք հազար :

Իսկ զորդին Սախտանդայ և զկինն առեալ տաւրան յԵրծից բերդն, զոր յառաջ Երծուխ կոչէին, 'ի պահել զնոսա անդ : Եւ յղեալ առ Պարսից թաւ գաւորն Խոսրով, և ասէ . Տուր ինձ երկոտասան տաւրոյ հարկ, որ զօրքդ քո զիմ երկրիս զխոտն և զհացն կերան, և զփայտն այրեցին, և զջրոյ՝ զոր արբին ըզգինն, և զտաճարացն զգինս՝ զոր իմ հայրն այրեաց վասն քո Վայլ Սահան . և դարձեալ զսապոնի՝ զինան վաթսուն հազար դահեկան, որ զքո զօրացն

զգիշահոտ հալաւն և զարիւնաթաթախ հանդերձն լուանալ տուաք և ագաք : Բայա թէ ոչ, զամ հարեւր մարդով 'ի վերայ քո, և զամ պարսիկս դերեալ 'ի Տարօն ածեմ, և 'ի քո աստուածքդ շուն խառնեմ, որ փոխանակ դոցա հաջեն 'ի ձեզ : Բըդ փութով, զոր ինչ ասացի քեզ, արձակեա . ապա թէ ոչ, տեսանես թէ զինչ անցք անցանեն ընդ ձեզ : Իսկ նորա լուեալ, ծաղր առնէր զՍմբատ . և ոչ գրեաց պատասխանի թղթոյն Սմբատայ :

Բայց եղբայրն Սխտանգայ Սուրեն, առեալ հարեւր հազար դահէկան, և իննհազար այր, եկն 'ի Տարօն՝ զնել զկինն և զորդին Սխտանգայ : Եւ ընդ առաջ զնացեալ Սմբատայ, ընկալաւ զՍուրեն եղբայր նորա սիրով, և էած 'ի Սուշ : Եւ կացեալ աւուրս տան, ինդիր արար Սուրեն եղբորորդւոյ իւրոյ՝ թէ ուր է : Իսկ նորա ցուցին զերրոջն՝ թէ անդ է . և նա ասէ . Ինդ այծարած է թէ դիւարած : Եւ ծիծաղեալ Սմբատայ ընդ աղի բանն Սուրենայ, առաքեաց և ետ բերել զկինն և զորդին առաջի իւր : Եւ իբրեւ ածին, ասէ Սուրեն . Իշխան հզօր 'ի վերայ աշխարհիս հայոց, տան զսոսա Պարսից արքային տուրս : Իշխանն ասէ . Պարսից արքային և մեռեալ շուն մի ոչ տամ, որ ճաշ ուտէ՝ առանց զնոյ, թող թէ զչոսա : Բայց դու գնել թէ կամիս, քաջ տամ . ապա թէ ոչ, զնացէք դուք երեքեանդ յԱրծրունիս այծ արածեցէք, և բերդին ծառայութիւն արարէք, և զիմ հացս կերայք աներախտիս :

Իսկ Սուրեն քանզի իմաստուն այր էր, ասէ . Սմբարեպաշտ և հզօր իշխան, թէ և զշուն դարապատիգ քո արածել տայիր, դեռ պարծանս է մեզ՝ որ 'ի դրան քում կայաք, թող թէ այծ արածել : Բայց թէ լսէք մեզ, առէք 'ի մէնջ հարեւր հազար դահէկան, և երկու հազար ուղտ, և վեց պարսիկ ձի . և մեզ տուրս տուք զայս կինս և զմանուկս : Իշխանն ասէ . Օ այդ՝ որ բերեալ ես, այդ մեր է . զի զքո գլուխդ կտրեմ, և զոր ունիս՝ յիս առնում : Բայց թէ դոքա քեզ պիտոյ են, դու քրիստոնեայ լեր և կնքեաց, և զիս առ և 'ի պարսիկս գնա, և դոքա քեզ . ապա թէ ոչ, ձեզ այլ հնար իմացէք : Իսկ

Սուրեն բերեալ ետ զհարեւր հազար դահեկանսն և զուղտսն և զձիսն առաջի, և ասէ ցիշխանն. Լապիկ է տուրսդ: Իսկ նա ասէ. հաւանիմ՝ արողդ, բայց հարեւր և ութսուն հազար փայտ են տարեալ ՚ի Վարբէոյ, և չորեքհարեւր հազար դահեկանի խոտ են կերեալ ՚ի դաշտէդ, և վաթսուն հազար դահեկանի՝ որ զեղն և զեղջերու և զնապաստակ երկրիս որսացեալ են և կերեալ. զջրոյ և զհացի գինն թողում: Բայց զանոյշ գինին Մորոց՝ և Սալնայ և զՍոխրայ այս երկու տարի է՝ որ յինէն կտրեալ էին, և ինքեանք արբին, զայն թող տան. և զվեց դաւառին հարկն՝ զոր առեալ են, և զքաղաքին մուտսն՝ զոր կերեալ են չորեքհարեւր դահեկան, զայդ նմ թող բերեն. և զուրբիստոնեայ լեր, և զիս ՚ի պարսիկս տար, և դռքաքեզ:

Տրտմեցաւ Սուրեն, և ոչ կարաց խօսել զերիս աւուրս: Եւ ասաւ արձակեաց իշխանն առ նա, և ասէ. Սի՛ արամիր, զի ըստ քո կամացդ առնեմ զնմ ինչ. բայց արի անցանեմք յայնկոյս, և յուխտս երթամք ՚ի վանս իմ, զոր շինեաց հայրն իմ: Եւ առեալ զՍուրեն անցին յայնկոյս Բրաժանոյ, և զկինն և զորդին ՚ի հետ տարան: Բայց զի նենգել կամէր պարսկին, զկին և զորդին և զՍահան կամարական յայնկոյս թողեալ, զի որ ՚ի նա անկցի՝ նա սպանցէ: Եւ ինքն թողեալ զզօրս իւր ՚ի Սեղտի չորեք հազար այր, և զՎարսիցն յանդաստան վանացն՝ զոր Բրտից գեւղն կոչեն, և առեալ չորեքհարեւր այր ընտիր զիւրեաւ, և չորեքհարեւր զնորայն, և զնացին երկոքեանն ՚ի վանս: Եւ իբրեւ եկին առ Սապուցեալ խաչն, իջին յերիվարացն, և զնային հետեակ ՚ի վանս. քանզի չէր հնար ումեք երիվարաւ ընդ այն տեղւոյն ՚ի վեր անցանել: Եւ, ոյնպէս և յարեւելից կուսէ ձորոյն ՚ի ստորոտ զառ ՚ի վերին մինչև յեկեղեցին չիշխէր ոք դաւ. զի թէ Տրդատ և նքն Վրիգոր ոչ իշխէին դաւ անդ երիվարաւ, ասաւ ով այլ ոք:

Եւդ իբրեւ մերձեցան ՚ի վայրս վանացն, ընդ առաջ եկին պաշտօնեայքն, և արգելուին զնա վանս

Սուրենայ : Իսկ Սմբատ բարեկացեալ ասէր . Որովհետեւ պարսիկք այնպիսի պիղծք էք , որ և մայրեայն արժանի չէք , դուք և կենաց արժանի ընդէր էք : Եւ յարձակեալ 'ի վերայ նոցա Սարազայ իշխանին Պալուճեաց , եհար սրով և կտրեաց զգլուխն Սուրենայ : Եւ զերկու իշխանսն Պարսից կախեալ զճառոյն խեղդեցին , և ինքեանք դարձան յերիվարսն . քանզի զօրք իշխանին Պալուճեաց թագուցեալ էին 'ի բլուրն 'ի փոքր ամրոցին 'ի Սեծամօրին , արք երեքհարեւր , 'ի ներքոյ Լ՛նդահայ . և հեծեալ նոցա յերիվարսն , մինչև իջուցին 'ի Սեծամօր : Եւ որք 'ի դարանին էին , ընդդէմ եկին . և 'ի մէջ առեալ զայն չորեք հարեւր արսն կոտորեցին , և ինքեանք իջեալ յայլ զօրսն դնացին : Լ՛րդ այնք , որք յամրոցին Լ՛րտից դեղջն էին , 'ի գիշերին 'ի դուրս ելեալ իջին 'ի վերայ Պարսից . և կտրեալ զերիվարս նոցա աւելի քան զերկու հազար և հինգ հարեւր , և հանին 'ի Սրոց : ձոր : Իսկ զօրացն Պարսից զհետ մտեալ գողոցն , և հասեալ յայն տեղի՝ որ կոչի Վողոց աղբււր , և դարձան 'ի վերայ նոցա ձիատարքն ² , և հարին պարսաքաւրօք և աղեղամիք հինգհարեւր և քսան այր . և զերիվարսն առին և խառնեցին յայլն , և եղեն երեք հազար ձի :

Իսկ ոմանք հետեւակեալք ձորամուտք եղեն 'ի Պարսից զօրացն . և դնացին յանտառն , և անկան 'ի վերայ ձիագողոցն , և սկսան կոտորել : Իսկ որ աւագն էր 'ի ձիագողոցն , որոյ Սրեմն ³ կոչէին , դարձաւ ընդդէմ . և սուր հանեալ ինքն միայն պատերազմեցաւ , մինչև դարձան ընկերք նորա : Եւ իբրեւ նոքա դարձան՝ Սրեմ մեռաւ , զի հարին նետիւ 'ի սիրտ նորա . և թագեցաւ 'ի նոյն ձորն , և կոչեցաւ անուն ձորոյն այնորիկ Սրեմնաձոր ⁴ : Եւ ընկերքն քարիւ և նետիւ ընդդէմ դարձան , և սպանին զբազումսն . և այլքն փախստական եղեալ եկին ժողովեցան 'ի մի վայր , և իջեալ Ճաշէին :

1 Յերկուս օրինակս Դ Սրենայ
յորն :

2 Յերկուս օրինակս յիւսիս :

3 Յերկուս օրինակս Սրենայ որպէս և 'ի ստորսն :

4 Յերկուս օրինակս Սրենայ :

Իսկ ոմանք յՈղիմանայ ելեալ գնացին որոյ պատ-
ճառանօք երկերեւոր և յիսուն այր: Իբրեւ տեսին՝ զի
յանհոգս էին իջեալ պարսիկքն, գողաբար յարձա-
կեցան ՚ի վերայ, և ոչ ոք կարաց յերկաւարն ելանել.
այլ ՚ի շուրջ եկեալ, և ՚ի սեղանն անդր սպանին հինգ-
հարեւր և ութ այր. և վասն որ անդ ժողովեալ սպա-
նին, կոչեցաւ անուն տեղւոյն յԱղոլմ:

Եւ մինչ այս այսպէս գործեցաւ, Սմբատ և իշ-
խանն Պալուսեաց թագեան ՚ի ձոր ուրեք: Եւ ա-
ռաքեցին զոմն ՚ի Սեղտի, թէ փութացէք դալ ՚ի
վերա գոցա. և ինքեանք առաքեցին արս հարեւր,
գրգռել զգորսն Պարսից: Օ որ տեսեալ զօրացն,
գրոհ տուեալ զհետ՝ մի մի հասանէին: Իբրեւ եկին
զօրքն առ Սմբատ, ասեն. Տուք զձեզ ՚ի բլուրն, զի
տեղին աջող է պատերազմի. և անձնապահ լիք, մինչ
չև մեր զօրն հասանէ: Եւ նոցա ՚ի բլուրն ելեալ, և
զօրացն Պարսից բազմացեալ ՚ի վերայ Սմբատայ և
Սարազայ, և նոցա կրկնեալ ծուրն այլ, յօգնութի
կոչելով զմք Սարապետն. Յիշեա, ասեն, զերախ-
տիս մեր. և որպէս ՚ի հեռուստ օգնեցեր, ՚ի մօտոյս
մի վերջանար ՚ի մէջ: Եւ եհաս ՚ի թիկունս օգնա-
կանութին այլ:

Եւ փողոց տուեալ ՚ի վերայ բլերն, Սմբատայ յաջ
թեն, և Սարազայ յահեակն, և սկսան արեամբ
թաթաւել ինքեանք և երկաւրք իւրեանց: Եւ մա-
ծաւ սուրն ՚ի ձեռին Սմբատայ, և ոչ կարաց հանել.
քանզի մածեաւ արիւնն ընդ սուրն և ընդ ձեռնա-
տեղին, և կոտորեցաւ: Եւ իբրեւ տեսին պարսիկքն՝
եթէ ոչ կարաց առնուլ այլ սուր, ձայն տուեալ՝ ա-
սէին ցմիմեանս. Փութասցիք, զի մածեալ է ձեռն
քաջին, և կապեաց զնա անձն իւր, և սուրն ՚ի ձեռին
կոտորեալ է: Եւ պատեցին զնա բազումք. և իբրեւ
զփայտ չոր, որ ՚ի ձեղքին ճարճատէ, այնպէս ճար-
ճատէին ՚ի վերայ գլխոյն Սմբատայ զէնք: Իսկ նա
բարձր ձայնիւ ասէր. Սայ քաջութիւն ձերոյ, զի ոչ
կարացիք հերձուլ զգլուխ իմ: Օ այս ասաց, զի յիշե-
լիք լիցի բանն: Եւ այց իբրեւ գիտաց՝ եթէ կարի սաստ
կացան ՚ի վերայ նորա, ձայն բարձեալ՝ ասէ. Ո՞ր էս
բազուկ քաջ, և մուրճ հզօր ընդդէմ թշնամեաց,

դաւազան իմոյ ծերութեանս , իշխան Պալուռնեաց . յառաջ մատիր որպէս քաջ արծուի , զի անդէղք և բուէձք պատեցին զիս : Եւ նորա թողեալ զահեակ թէն յորդին իւր Սահան , որ զՍահանովիտն շինեաց , և ինքն քաջաբար որպէս զարծուի՝ կանչեալ գիմեաց ՚ի վերայ : Որ և ՚ի դողման հարեալ ամ երկ վարացն , և հասեալ ՚ի թիկունս Սմբատայ , և բախեալ զտէգն ՚ի վերայ պարսկին թիկանն , և անդէն եհան ընդ ողն երիվարին . և այլ ոչ ժամանեաց հաւել զտէգն : Օ որ ծաղր արարեալ , ասէր . Երթափեա զտէգդ՝ թէ քանի կանգուն է . մի ոք սուտ ասէ՝ թէ երեք գիրկ է , և խաբէ զքեզ : Եւ անդէն մեռաւ :

Իսկ Սմբատայ ելեալ յեզր պատերազմին , և ձախ ձեռամբ պրկեաց պարսիկ մի , և ետ զենուլ ՚ի վերայ ձեռինն և սրոյն , զի իջէջն ջերմ արիւնն և թուլացուցէ զբռնատեղն : Եւ փոխեալ այլ սուր , և ելեալ յերիվարն . և իբրեւ հեծաւ , ետես զի հազար այր պատեցին զնա կրկին , և ՚ի մէջ առեալ զհինգհարեւրսն : Եւ իբրեւ գիտացին՝ եթէ կացեալ են երկ վարքն , էհար պարսիկ մի և ընկէջ , և զերիվարն առեալ մատոյց Սարազայ իշխանին , և ասէ . Եջ և հեծիր իշխան Պալուռնեաց : Իսկ նորա փոխեալ զոսնն , նստաւ ՚ի վերայ նորա . զոր տեսեալ զօրացն՝ զարմացան . և այսպէս արարեալ ՚ի մէջ ահաւոր պատերազմին փոխեցին զերիվարս իւրեանց : Օ ի որչափ և զօրքն բազմանային , նորա յանհոգս լինէին ՚ի մէջ նոցա . զի այնչափ կուտեցան ՚ի վերայ , որ և տեղի չդտանէին՝ որ յեզր ելանէին :

Եւ իբրեւ սկսան ոմանք երկմտել ՚ի զօրացն Սմբատայ , ըստ տեսչութենն այ տեսին զմեւս Սմբատ՝ զի գայր , որ էր իշխան հաշտենից . և ածէր զՍահան կամսարական զորդին Սմբատայ , և վեցհազար այր ընդ նմա : Օ որ տեսեալ Սարազ իշխանին , ազաղակեաց և ասէ . Բաջորդի Սահան , ուր էիր՝ որ ոչ վաղ եկիր յօգնութիւն : Իսկ Սահան ձայն բարձեալ , ասէր հանդերձ արտասուօք . Իայ այն տառապեալ հայրն իմ ծերունի , եթէ փոխեցաւ առ տէր ՚ի հանգիստ : Իսկ Սմբատայ լուեալ , ասէր . Սուրբ

Արարայեան ինձ 'ի Թիկունս հասեալ էր, և ես 'ի ձեռաց անօրինաց մեռանէի: Իսկ նորա գոհացեալ զայ, և 'ի դիմի հարեալ՝ կտրեցին փողոց, անցին 'ի ներքս. և սլարդեցին զմի Թեւն նա, և զմիւսն իշխանն հաշտենից Սմբատ. և յինքեանս առեալ զպատերազմն, սկսան կոտորել զպատերազմագլուխսն: Եւ 'ի վերայ շրջեալ, զմեւս Թեւն Սահանայ բոլորեալ, 'ի մէջ առեալ զգօրսն Պարսից, կոտորեցին մինչև յերեկոյն:

Եւ իբրեւ 'ի մուտս եղև արևն, մնացին 'ի Պարսից շրեքարեւր այր, որք ընդ միջոցն ելեալ փախեան. և քանզի մնացեալք էին երիվարք նոցա, երթեալ մօտին 'ի ձոր մի, և Թագեանն ննջեցին խոյս առեալ՝ մինչև 'ի մեւս առուր հասարակն: Օր եկեալ զօրացն դաին, և ջուր ցանեալ 'ի վերայ նոցա՝ զարթուցին, և առեալ տարան զնոսա 'ի Սեղտի. և կոչեցաւ տեղին այն Թագաւոր: Իսկ Սմբատ հրամայեաց ըզդիակոնսն կուտել 'ի վերայ իրերաց 'ի բլուրն. և վասն Սարազայ կոտորածին՝ կոչեցաւ տեղին այն Սարազաբլուր: Եւ ինքեանք եկեալ իջաւանեցան 'ի վանաց գեւղն, զոր կոչեն Անաց վայրք. և իբրեւ մօտին 'ի գեւղն, ընդ առաջ եղեն նոցա պարաւորքն, և երգս առեալ բազում ինչ իրաց՝ գովէին: Որ և յետոյ 'ի հօտել դիականցն և յօրդնել, շէր հանեալ՝ ասէին:

Արան գազանք զմարմինս դիականցն Սարազայ, և գիրացան: Եւ զկերեալ, ուռաւ որպէս զարջ. և ազուէս հպարտ եղև քան զառեւծ: Վայլ, քանզի շատակեր էր, պայթեաց. և արջ, քանզի զոր ուտէն՝ չմայ առ ինքն, 'ի սովոյ մեռաւ: Ինքեղք, քան զի ազահք էին, նստան և այլ ոչ կարացին վերանալ. միունք, քանզի շատ կրեցին 'ի ծակսն, ոտքն մաշեցան:

Օ այս անձ ասացին, և 'ի գէտ էր վասն իրացն. որ և կոչեցաւ անուն գեղջն Շիրականիք:

Իսկ զարան՝ որ 'ի Սեղտի տարան՝ բժշկեալ 'ի ցաւոց վերացն, և ետ նոցա գանձս և երիվարս և զէնս:

1 Երկուս օրինակս խոցաբէւ:

2 'ի միւսմ և և Թ օրինակի Սարազաբլուր:

և յղեաց զնոսա 'ի սլարսիկս : Եւ ինքեանք ելեալք 'ի տէրունական տունն , ընծայս բազումս մատուցին այ 'ի 'տը Լարապետն , և ցնծութիւն դարձան 'ի տունս իւրեանց :

Եւ 'ի սոյն աւուրս վախճանեցաւ երանելին Ստեփաննոս , և կայ առ այլ հարսն 'ի Հայրաբլուրն : Եւ առեալ Սահանայ զեպիսկոպոսունան մամիկոնենից և զՊալուենեաց և զՀաշտենից , և եկն 'ի վանսն Վալայ . և ձեռնադրեցին հայր վանացն զԱպիսիան , որ 'ի Վուռայ դաշտէն էր եկեալ յանապատ , և ընա-կեալ 'ի վայրսն եկեղեցւոյն : Սա եկաց քսաներորդ երկրորդ՝ զկնի Ստեփաննոսի . և կացեալ 'ի վանակա նուէն ամս քսան , և գնաց 'ի Ժողովն՝ զոր արար Հե-րակլ յինն և 'ի տասն ամի Թագաւորութիւնոյ ² , և նշովեցին զնա՝ հերետիկոսունա . և եպիսկոպոսն Հաշտենից հալածական լինէր յերկիրն Յունաց ³ :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ ՊԱՏՃԵՆԻՆ

Վասն գալոյն Տիգրանայ , և կոտորածին՝ որ 'ի հոնքնկէցն :

ՊԱՐՁԵԱԼ այլ զոր առաքեաց Խոսրով 'ի վերայ ապստամբ տանն մամիկոնենից , զՏիգրան զօրապետն մեծ՝ քսան հազարաւ : Իբրեւ եկին յԱպահունիս , կռ-լեաց զԱմբատ առ ինքն . իսկ նա յղեաց զորդին իւր զՍահան կամնարական , տեսանել թէ զինչ խնդրէ : Իբրեւ գնաց իմացաւ զիրոն , արձակեաց ապստասխա-նի առ հայրն և ասէ . Սա բազում անգամ բարիս խոստանայ , և բազում անգամ չարիս . բայց խնդրէ զնչխարս Սուշեղայ իշխանին և զքո հօրն Սահանայ , և զկինն Սախթանգայ և զորդին՝ զոր սպանին 'ի սլա

1 Յերիս օրինակս ասելէքորդ :

3 Յայտմ վայրի անմիարան են

2 Յերկուս օրինակս յինն ամի իրերաց օրինակք և աղաւաղեալ :

Իւրոյ :

տերազմին Սարազայ¹ : Բայա թէ ոչ , դամ 'ի տեղին , ասէ , ուր հաւատք ձեր են . զայն բրեմ և աւերեմ , և կրակատուն առնեմ՝ զեկեղեցիս ձեր , և բլծեղ 'ի դուռն արբունի խաղացուցանեմ : Բրդ զայս ասաց , և ինքն ընդ հաշտեանս կամի գալ 'ի վերայ . այլ ես գնամ զհետ նորա . և դու ժողովեալ զգորս մեր , և գնա 'ի սուրբ Արապեան , աղաչեալ զկրօնաւորսն՝ աղօթս առնել : Ողջ լեր 'ի տը :

Իսկ Սմբատայ լուեալ զայս , առեալ զթուղթն՝ գնաց առաջի սրբոյ Արապեաին . տարածեաց բլծեռան առաջի սրբոյ սեղանոյն , սկսաւ լալ և ասել . Օ արթիր տը , և զարթո զգորութիս քո . տես տը , մի լուեր տը , և մի դադարեր . քանզի կարի խրոխտացաւ թշնամին 'ի վերայ մեր , այլ կամք քո եղիցին . բայց սակայն աղաչեմք , յիշեալ զճանն մեր՝ որ 'ի վերայ քո վասն ուխտին սրբութե մերոյ , որով փառաւորեցի անուն քո տը : Եւ զայս ասացեալ , ետ բերել երկոտասան թուր , և զնել առաջի բեմին մինչև պատարագ մատուցանէին . և ապա առեալ ասէ . Տէր , հաւատամք 'ի քեզ , թէ և այս սուրբս եղիցին խմոր այլ սուսերաց , և հրամանաւ քով յաղթեցուք նոցա : Ողջ տը , նեղեցաք ձանձրացաք 'ի կոտորելոյ անդամ զանօրէնան . նեղեցան և որք զսուսերս մեր 'ի ժանկոյ և յարեանոյն սրբեցին . այլ յուսամք՝ թէ որպէս արարերդ , և առնես :

Եւ ելեալ գնաց ժողովել զգորսն , իննհազար ինն հարեւր և քառասուն այր . և երթեալ էջ 'ի հաշտեանս , 'ի գեւղն՝ որ Վիրեհն² կոչեն , 'ի ջրառատ վայրն : Եւ Տիրան եկեալ 'ի հանրնկէցն իջաներ . և առաքեաց առ Սմբատ , և ասէ . Բրի եկ առ իս , և մի երկնչիր , և առ յինէն դանձս և մեծութիս , և եղից պսակ 'ի զլուխ քո , և արարից զքեզ մարգարան հայոց , միայն լոկ զոսկերսն Ռաշեղայ և զԱրհամայ տուր ցիս : Իսկ նորա կալեալ զպատգամաւորսն , հրացոյց շամիւր մի երկաթի , և եղ պսակ շուրջ զճակատոյն , և ասէ . Այց տեսանեմ՝ թէ վասն քո զնչ պարգևս զայցէ ինձ , որ ես քեզ պսակ եղի : Եւ

1 Յերիս օրինակս Վարդապետ :

2 Յերիս օրինակս Վրեհն :

Հրամայեաց ունել զմեծ արան՝ որ ընդ նմայն էին եկեալ, և կտրեաց զգլուխս նոցա մինչև ցլեց ծամ աւուրն. և կոչեցաւ տեղին այն Սողոմոն զերեզման, որ է Սփեկունս¹ :

Իսկ Սմբատայ ելեալ ՚ի վերայ լերինն, որ Սրբամալայրս² ասեն. բանակեցաւ հանդէպ Տիգրանայ, Լա իբրեւ երեւոյ եղև, Ս ահան կամարական որդին Սմբատայ յարուցեալ կտրեաց զգլուխ որդոցն Տիգրանայ և զերից իշխանայն, զի էին ՚ի միում խորանի. և առեալ զգլուխս նոցա, եկն առ հայրն իւր, և դարձեալ եկն ՚ի նոյն տեղին. և զնայեալ զաղտութիւն³ եմուտ ընդ ստորոտ խորանին առ Տիգրան, Իսկ նորա տեսեալ զսուսերն մերկ ՚ի ձեռնն նորա, ոչ իշխեաց ումեք ձայն տալ. կարծեաց թէ զկարասին կամի գողանալ: Իսկ Ս ահանայ յանկարծակի առեալ բարձ մի, աճապարեաց և նգեաց ՚ի վերայ բերանոյ նորա, և հարաւ ՚ի վերայ նորա. և մտեալ մեւս այլ ծառային Ս ահանայ կտրեաց զգլուխս նորա, և ժողովեալ զկարասին և զպատուական ակունան և զնոսիր սուսերն, ել զնայ: Լա ինդացեալ զօրացն հայոց, մեծ գոհութիւն այ մատուցանէին. և ապաշաւեցին, զի զգերեզմանս իշխանայն աւերեցին:

Իսկ Ս ահանայ լցեալ խմաստութիւն, առեալ երկերեւր կաշեաց ասպար, և արկ զհարեւր ջորեօք ամեհեօք, երկաթ մի յոյս կոյս ասպարին, և երկաթ մի յայն. և զնայ մերձ ՚ի բանակն հանին՝ որ փոխանակ էր Տիգրանայ, և ունէր ընդ ձեռամբ իւրով ութ հազար այր, և բանակեալ էր մերձ ՚ի բարազլուին՝ որ հայի հանդէպ Տարօնոյ լերինն⁴. և էր սա զատակաց յայլոց բանակայն. արդ առեալ Ս ահանայ զհարեւր ամեհի ջորին, և տարաւ զնոսա յեզր բանակին. և ՚ի տասն ջորինն այր մի՝ որ զհետ երթայր: Լա իբրեւ խթեցին զջորինն սրով և արկին ՚ի բանակն, և ինքեանք զհետ մտեալ՝ զփող պատերազմին հնչեցուցին, և առ ձեռն սկսան կոտորել. և

1 Երբևս օրինակս Սփեկունս:

2 Գագառ:

3 Երբևս օրինակս Սթեփանայր:

4 Երբևս օրինակս որ հանդէպ

5 Երբևս օրինակս միում գագառայ:

հանդէպ Թեփն Տարօն:

յայլում գագառայ. և ՚ի միւս այլ

կանչեալ զարհուրեցան ժպրհեցան, և աղմկեցան յոյժ: Վանգի և ջորիքն ընդ ձայն ասպարացն, և ընդ զօրացն աղմկել, և ընդ փողոցն բախելն խրտուցեալ, յամ կողմանց լոկ արշաւէին 'ի բանակն: Եւ զօրքն կարծէին եթէ հեծեալ է, և ձայն սուսերացն 'ի կոտորելոցն է, իւրաքանչիւր ոք լոկ վայ ճչէին, ոչ գիտելով զհետս անձանց. քանզի նոր պատերազմէր ընդ նոսա:

Ըրդ քանզի այլ զօրքն ոչ կարէին անցանել, զի էր մութն, և մեր զօրքն լոկ սատակելով նեղէին, և զքարագլուխն բնաւ չկարացին յիշել, զի յիմարեցոյց զնոսա նոր, ապա թողեալ զկարասին՝ դէմ փախստի 'ի քարագլուխն արարին. և սկսան 'ի վայր հոսել ահաւոր վիմացն ընդ բարձրուէ: Եւ ոչ դր կարաց գիտել զիրան, մինչև պակասեցաւ ճիչ աղաղակին, և ապա գիտացին զօրքն հայոց՝ թէ ընկղմեցան պարսիկքն. դարձան ինքեանք 'ի բանակեաղ, և զկարասին և զգանձն ժողովեցին և զերիվարան և զուղտան, և արձակեցին 'ի գաւառն Պալուսեաց: Եւ ընդ ձի և ընդ ջորի և ընդ ուղտ և ընդ էջ՝ դտաւ ութ և տասն հազար, որ ծածկէր զերեսս գաւառին: Ըրդ իբրև առաւօտ եղև, սկսան խնդիր առնել Տիգրանայ և որդւոյ նորա. և ոչ գտին: Եւ զհետ փախըստելոցն մտեալ խնդրէին, և հայեցեալ տեսին զնոսա գահավիթեալ: Եւ միաբանեալ արարին իւրեանց իշխան զ]] 'ի հրխոսրով. և բարկութիւն լցեալ, ռազմ կարգեցին:

Իսկ Սմբատ զ]] ահան կողմնապահ էր թողեալ 'ի գիշերին չորեքհազարաւ. և երկու հազար 'ի դարանի կացուցեալ ընդ երկուս դէհս: Եւ ինքն զայլ զօրան ռազմ կարգեաց, և ետ զաջ թեւն Ս արազայ իշխանին Պալուսեաց. զի այնչափ հօր էր, որ մարդոյն քան զմինն այլ ոչ կրկնէր: Եւ զահեակ թեւն տայր իշխանին հաշտենից, և ինքն թողու իւր թիկնաւ պահ զ]] արազայ՝ որդին զ]] ահան:

Եւ գումարեցան ընդդէմ միմեանց, և եկին առ մի մեանս Ս 'ի հրխոսրով և Սմբատ, և սկսան հարկանել

1 Յերիս օրինակս չկարծւոյ որդին:

զգլուխս իրերաց : Լա դիմեաց զօրն Պարսից 'ի վերայ Սմբատայ իբրև զմեղու , և սկսաւ պակասել Սմբատ , քանզի այր ծերացեալ էր . ձայն բարձեալ , աւելր . Սէր ես Սահան որդեակ , հասիր : Լա նորա ձայն արկեալ 'ի նր Վարապետն , ասէր . Բհա ժամ , ով Սկրտիւ Բհի Վարապետ Յովաննէս . ուր են իմ սուրբ կրօնաւորացն աղօթքն : Լա մտեալ յուզմն , ցրուեաց զժողովեալսն 'ի վերայ հօրն իւրոյ . և Սմբատայ ոգի առեալ , ածեալ զսուրն և եհար զուսն , և թիկնախառն 'ի վայր ընկէց զգլուխ աւագի նոցա . և սուր 'ի վերայ եղեալ փախստական արարին , մինչև 'ի դարանան : Իսկ դարանակալքն յարուցեալ , 'ի մէջ առին զնոսա . և բազմաց կորուստ եղև այն օրն , և չորեք հազար գլուխ համարով ընկեցին ընդ քարն , որ կոչեցաւ Հոնընկէց : Լա ժամանեաց նոցա երեկոյ , և զօրքն Պարսից փախստական եղեալ իջին 'ի հաշտեանս ութ հազար այր . և անդ հանդէս արարեալ զօրացն , և կոչեցաւ անուն տեղւոյն այնորիկ հանդիսեանք . և խաբանօք կամէին գնալ յԱպահունիս :

Իսկ Սմբատայ իմացեալ եթէ գնացին , յարուցեալ մտին զհետ նոցա , և 'ի վաղիւն հասին : Լա իբրև բանակեցան առ իրերօք , խորհեցան սքա գնալ 'ի վերայ Պարսիցն , և կազմեցան առ երիկունն : Լա դեռ սքա յայս էին , եկին հասին զօրք յԱպահունեաց իբր երեք հազար . և տեսին զօրքն հայոց՝ զի խառնեցան 'ի պարսիկս զօրքն Բպահունեաց , քան և յերկիր կործանեցան . և հնարս իմացեալ , ընդ Սարկուց՝ փողն 'ի վայր գնացին յեզր Բրաժանոյ , և անդ բանակեցան : Իսկ պարսիկքն յարուցեալ ըզհետ մտին նոցա , և տուեալ գետոյն՝ նեղէին զնոսա : Իսկ Սմբատայ զամ զյոյսն իւր յած արարեալ , աւել : Սվ ին , գիտեմ զմարդասիրութի քո առ մեզ զփաղընջուց . և այժմ տես զմեզ , զի աստի թշնամիքն , և անտի գետն . և արդ հայեաց 'ի մեզ , եթէ զխորթ թշնամիք նեղեն զմեզ : Լա կնքեալ զանձինս իւրեանց , դիմեցին 'ի վերայ Պարսիցն : Լա երևե-

ցաւ նոցա 'ի պատերազմին այր մի ահեղ և լուսաւոր ,
 և հեր նորա լոյս փայլատակէր : Օ՛ր տեսեալ Սա-
 հանայ քաջի , և գիտացեալ թէ Սարապետն է , խըն-
 դացեալ յարձակեցաւ 'ի վերայ նոցա . և կտրեալ
 զզօրսն երեք հազար , և եդեալ առաջի և տարաւ ան-
 ցոյց ընդ Մտղոնա , և պատեալ իջոյց զնոսա մինչև
 հանդէպ եկեղեցւոյն , որք կամէին ելանել 'ի նոյն
 տեղին , և զկրօնաւորսն սպանանել : Իսկ զօրութիւն
 տն արգել զնոսա , և ոչ կարէին անցանել ընդ ձորն ,
 յետս զգետնի դիպելով . զոր սովորեցան չետսանկ
 կոչել տեղոյն :

Իսկ զօրքն եկեալ հասին յանտառն , որ հանդէպ
 վանացն հայի . և անդ թագեան : Իսկ Սահանայ
 աճապարեալ գնաց անդ , և սուր 'ի վերայ եդեալ
 կոտորէր զնոսա . և ոչ մնաց յիշատակ անդամ , և կո-
 չեցաւ տեղին այն՝ Սահու առիթ : Եւ խիստ վաստա-
 կեցաւ Սմբատ յառուրն յայնմիկ . բայց 'ի թիկունս
 եհաս նմա Սարազ իշխանն Պալունեաց , և առաջի
 եդեալ զզօրսն գետալիժ առնէին , մինչև եկին 'ի
 տեղին՝ զոր այժմ Սուրայ¹ կոչեն : Եւ որք 'ի փա-
 խուստն երթային , կացին երիվարքն նոցա . և Պա-
 լունեաց իշխանն բազում զօրօք զհետ մտեալ , կոտո-
 րէին : Եւ իբրեւ անդ եկին , ասէ Սարազ ցար-
 սիկան . Օ՛ի սպառեցաք , փախիք՝ որ մեք կոտորեմք :
 Եւ նոքա ասեն . Կորեաք մեք և մեռաք : Եւ կոչե-
 ցաւ անուն տեղւոյն Սուրայ . և 'ի նոյն տեղւոյն սկը-
 սաւ մի մի ունել զնոսա , և զթլփատսն կտրեաց . և
 էին համարով հազար վեց հարեւր և ութսուն : Իսկ
 այլք մտեալք 'ի գետն խեղդեցան արք երկու հազար :

Իսկ զոր Սմբատ կոտորեաց , գունդն այն անցեալ
 յայնկոյս ընդ Հովեանս 'ի վերայ փախստականացն
 ընդ լեառն , իսկ արք ամրոցին ելեալ զկնի՝ նետիւք
 և պարսաքարամբք և դօք կոտորեցին արս երկու հա-
 զար և ութ հարեւր : Եւ որք ապրեցան՝ էին արք հա-
 զար և քառասուն . որք փախուցեալք գնացին 'ի պար-

1 'ի միում օրինակի Յէթանգ .
 յայլում Այծսան . և 'ի միւսում

Այծսան :

2 Յերկուս օրինակս Վարան :

սիկս առ Խոսրով, Լը նա այլ զօրս առաքեաց 'ի Տարօն :

'Ի սոյն ամի վախճանեցաւ Սմբատ, և ետ տանել զինքն 'ի տապանատուն հարցն իւրոց 'ի վանսն Ղլակայ . և կայ 'ի դուռն սրբոյն Ստեփաննոսի, զոր շինեաց Ստեփաննոսն այն՝ որոյ մայրն հերձաւ, և եղ 'ի նշխարաց սրբոյն Ստեփաննոսի անյայտս զձախ բոյթոտին սրբոյ նախավկային : Լը 'ի նոյն ամի փոխմանն Սմբատայ՝ փոխեցաւ հայրն Լալիփան առ Խժ յետ քսան ամի . և նստաւ յաթոռ նորա Ղաւիթ ամս երիս, որ է քսանևերրորդ 'ի սրբոյն Ղալիգորէ : 'Ի սոյն աւուրս կնքեցաւ Սահանայ որդին Տիրան 'ի վանս Ղլակայ 'ի Ծբ Կարապետն, 'ի հայրապետունէն Ղաւթի :

ՊԱՏՃԷՆ ՀԻՆ ԳԵՐՈՐԴ

Վասն գաղտն վարդուհրայ, և մեռանելոյն 'ի Փանգիկաւ : Դիտուն հազար արամիք յեզր Արածանոյ :

Լի եղեի յետ ութուտասն ամին, դարձեալ գԺտուծի՝² եղև ընդ պարսիկս և ընդ Սահան . և առաքեաց Խոսրով զօրս 'ի վերայ Տարօնոյ, հինգ բեւր և վեցհարեւր : Որք բազում սրտմտութեամբ եկեալ հասանէին 'ի Տարօն, և կամէին անցանել 'ի վանսն Ղլակայ, զի հանցեն զոսկերս թշնամեացն . և եկեալ բանակեցաւ 'ի Սուշ : Իսկ Սահան կողեաց զորդին իւր զՏիրան քաջ, և ասէ . Որդեակ, մի՛ վասն զի 'ի մեծութեան ես՝ պատրիս 'ի մեղաց, և մի՛ վասն զի մանկիկ ես՝ խաբիր 'ի գեղ կանանց . այլ յեշեա զքո հարսն, որքան սրբութիւն և ամբծութիւն ծառայեցին նոյ : Սի՛ մոռանար զծառայութիւն սրբոյ Կա

1 Յերկուս օրինակս փոքիւն .
և 'ի միւս այլ փոքիւն :

2 Յերկուս օրինակս ԳԺԴՄԷ :

բապետին, զի 'ի պատերազմունա նա էր՝ որ օգնէր մեզ. այլ եթէ շատակեաց կամիս լինէլ, 'ի պղծութի մի պատրիր, որպէս և չես իսկ: Եւ եթէ ես մեռանիմ 'ի պատերազմին, զիս 'ի մեր վանսն տուր տանել: Եւ դու ծառայեալն և կրօնաւորաց նորա սրբութիւն, որպէս և ես ծառայեցի. զի ոչ պատրեցայ 'ի գեղոյ, և ոչ զրկեցի, և ոչ նեղեցի զտառապեալս. քանզի զամենեսեան՝ որք ընդ իմով իշխանութիւն, զարս և զկանայս և զմանկտիս, զհաւատացեալս 'ի Քրիստոս, իբրեւ զեղբարս և զընտանիս տան իմոյ հոգայի խնամով որպէս հարբն իմ: Արդեակ, զնոյն և դու արասցես, և Խոր զօրացուցէ զքեզ: Արդ զնամբ 'ի պատերազմ:

Եւ զնացին 'ի պատերազմ. և արձակեցին առ հայրն Սրբոյ, որ քսանեւ հինգերորդն էր, և նստաւ յաթոռ հայրապետութեան ամս ութ. և տարան 'ի պատերազմ երեք հարեւր ութսուն և հինգ կրօնաւոր կնիկով: Իբրեւ խմբեցաւ պատերազմն յեղերս Արածանոյ, առ անտառովն՝ որ կոչի Աղաւմախեաց՝ բլուր, կրօնաւորքն սեւազգեստք էին մազեղինօք և կնիկաւորք, և ընդ տան առնն ժամահար մի, և ընդ երկուսն խաչադրօշ բարձրաբուն՝, և ճակատեցան նոքա ընդդէմ իրերաց 'ի պատերազմ՝ յայնկոյս դետոյն որ 'ի դաշտին. զոր տեսեալ թշնամիքն զարմանային: Եւ յարդուհի ոչ եմուտ 'ի պատերազմ. այլ տեսից, ասէ, թէ նոքա զինչ գործեն: Եւ իբրեւ խմբեցաւ պատերազմ ընդ իրարս, և կամէին փախչել վահանեանքն, յայնժամ նոցա ծունր կրկնեալ միաբան աղաղակեցին առ ան աղօթիւք և լի արտասուօք. Ս'իւնոր, հար զմեր պատերազմն. ո'վ Արապետ, զարթիր 'ի ձայն պաշտօնեիցս: Եւ զայս ասացեալ միաբան՝ յոտն կացին, և զնշան խաչին դարձուցանէին 'ի վերայ թշնամեացն. և հարին զժամահարսն յանդուզն:

Եւ հայեցեալ յահանայ 'ի գունդ կրօնաւորացն,

1 Երկուս օրինակս Աթօթեաց. նաւորն թամար Թ, եռնգէս և յոսն իսկ յերեսն Աղաւմախեաց: Իսկ Թ եւսնաթա:

2 Երկուս օրինակս և 'ի քսան իբ:

էտես յաջ [Թեւ նոցա երիտասարդ մի՝ ահագին տես
լեամբ, և [Թագ ծիրանի՝ ի գլուխ նորա և խաչ. և
՛ի հանդերձից նորա հուր փայլատակեալ: Եւ այլ եր
կուս երիտասարդական հասակաւ տեսանէր, որք ա
ռաջի կային [Թեաւորք: Օ որ և [Թնամեացն տե
սեալ՝ յիմարեցան, և ՛ի դէտ անդր լցան. և որք ՛ի
դէտոյն յայն կոյս անցին, Ս՝եղտայ ուշ արարին: Իսկ
Ս՝ահան ձայն տուեալ յորդին իւր Տիրան և յայլ
զօրսն, և ասէ. Բ՛հա Թնն արարածոց Վ՛ն երեւի ՛ի
մէջ ծառայից իւրոց. զի նա է [Թագաւոր նոցա և մեր
ամենեցուն, որ խոնարհեցաւ ՛ի ձայն պաշտօնէից իւ
րոց, և էջ ՛ի փրկել զնոսա և զմեզ. արդ պնդեցուք
զինի [Թնամեացն: Իսկ անօրինացն հասեալ ՛ի Ս՝եղ
տի, և գտին երկոտասան ծեր ՛ի կրօնաւորացն, և
սպանին զնոսա. որք [Թաղեալք կան ՛ի գունն եկե
ղեցւոյն, զի այն իսկ էր խնդրուածք նոցա:

Իսկ Ս՝ահան մտեալ ՛ի դէտն, կապեաց զերի
վարն ՛ի վերայ ողինն հանդերձ զինաւն, և անց յայն
կոյս ՛ի գեւղն՝ զոր Պարսից դէմն: Կոչէն: Եւ անդ
Ժողովեցան Թմ՝ զօրքն Ս՝ահանայ. և կրօնաւորքն ՛ի
նոյն տեղուոյն աղօթէին մինչև էհաս առ նոսա հայրն,
որ ունէր զգլուխն Ս՝արդուհրայ աւագի նոցա: Իսկ
Ս՝ահանայ վարեալ զզօրսն, և հասեալ ՛ի դաշտն՝ որ
՛ի վերայ Ս՝ատրաւանիցն, և բոլորեալ աւազմ՝ կանգ
նեցին: Եւ եկեալ առ միմեանս Ս՝արդուհրի, և Տե
րան՝ որդին Ս՝ահանայ, ասէ Ս՝արդուհրի. Կախար
դասարք, դուք ՛ի կախարդան էք պանծացեալ, և կու
խարդու[Թք կամիք յաղթել Պարսից քաջաց: Բ՛սէ
Տիրան. Եւ [Թէ կախարդք եմք, դու վայր մի անսա՝
զի ես զքո ձիոյ ագիդ քեզ տեսանել տամ: Եւ աճա
սլարեալ ՛ի բաց ձգեաց զաջոյ ոտնն սունապանօքն հան
դերձ. և նորա հակեալ յայնկոյս անկաւ: Բ՛սէ Տե
րան. Ս՝արդուհրի, մի մեղադրեր. գլուխդ հակեաց
և ընկեց՝ զքեզ. արդ ուղղեմ՝ զքեռնդ: Եւ ապա
բառնայ. և կտրեալ զգլուխն ետ ցծառայ մի, և ա
սէ. Պահեա զգա, որ իջանեմք ՛ի Ս՝ատրաւանս և

զնդի խաղաւոր առաջի նր Վարապետին . զի դա էր , որ նախատէր զպաշտօնեայս նորա :

Եւ 'ի մէջ առեալ զգործն Պարսից , և սկսան փանդանել¹ . զի իշխանն Պալունեաց կարեաց երկու իշխանս , և էհան զնոսա մինչև 'ի Հաշտանս : Եւ իւրեւ էհաս 'ի տեղի մի դաշտաձև , պակեաւ իշխանն փախտատկան մինչ դեռ զօրքն հեռի էին , և ոչ կարաց խուսել կամ կռուել , այլ այնպէս կայր : Եւ մի ոմն 'ի ծառայիցն . Օ ի պակեար , ո՞վ իշխան : Եւ նա ասէ . Պաղակ իշխան տեսանեմ , և ոչ կարեմ գնալ : Եւ այց ոչ կարացին գիտել , թէ զինչ էր բանն , և անդէն մեռաւ : Իսկ նորա կտրեալ զգլուխն , և առեալ զերկու իշխանորդին՝ զորս եկալ , և ետ պաշէլ . և ինքն գնաց զհետ փախտելիցն : Եւ հասեալ միւս իշխանին , ասէ Վարազ . Ենկիր պարսիկ կամաւ , ապա թէ ոչ՝ անկանիս ակամայ : Եւ նա փախեաւ . և Վարազ զհետ մտեալ , էհար զտէգն 'ի թիկունս նորա , և անցոյց ընդ ողն երիւարին , և աւտէ : Եւ յիմ մանկանիս : Եւ կոչեցաւ անուն տեղւոյն այնորիկ՝ Երբինանկնիս :

Եւ տակաւ մի գնացեալ էհաս միւս այլ իշխանին , և ասէ . Ենկանիս կամաւ , իսկ եթէ ոչ՝ անկանիս աւկամայ : Իսկ նա ընդդէմ դարձաւ , և կտրեաց զգլուխ երիւարին Վարազայ , և ընկէց : Իսկ նա 'ի վայր վազեալ , և էհար զջիւղ երիւարին սարսկին , և աւտէր : Ենկիր և դու : Եւ անուանեցաւ տեղին այն Վայրանկանիս : Իսկ այնք՝ որք 'ի Պուղին էին մնացեալք , առեալ զերկու իշխանորդին , և զգլուխ այնր իշխանին՝ որ պակեաւն , բերին առ Վարազ . և կոչեցաւ անուն տեղւոյն այնորիկ Պուղի² : Եւ դարձաւ Վարազ առ Վմրատ որդին իւր , և իջին առ Վահան . և նա կոտորեալ էր զբազումս , և վաստաւ կեալ էր յոյժ : Եւ փախուցեալք ընդ երեսս դաշտին փախտեայք լինէին , և անուանեցաւ տեղին այն Փանդիկ³ :

1 Յայլում օրինակի խաղաւոր .
 Եւ իսկ յերկու օրինակս և պարսիկ
 ինչ շարժում Պարսից և Վահան զորաւիր
 'ի խաղաւոր :

2 Յերկուս օրինակս Պուղի . և 'ի
 միւս այլ Պուղի :

3 Յերկու օրինակս Փանդիկ :

Իսկ կրօնաւորացն դարձեալ գային 'ի Աաղամա-
խեաց բլրէն , եկին ելին 'ի բլուր մի , որ հայի ընդ
գաշան Սատրապանից . անկան առ նոսա դունդ մի
պարսիկ փախստական , և աղաչէին զկրօնաւորն՝ աղ-
րել : Իսկ իբրեւ եկին այլ դունդք իշխանին հաշտե-
նից , ասէն . Ուր են պարսիկքն , որք գային զհետ
փախստելիցն . և ոչ ետուն կրօնաւորքն զպարսիկսն 'ի
ձեռս նոցա : Եւ եկեալ իշխանին հաշտենից , ասէ .
Օ ի եղեն պարսիկքն : Եւ նորա ասէն . Ըւտիկ են
ընդ հայերոյդ : Եւ կոչեցաւ անուն տեղոյն հայ-
կերա՝ : Եւ ապա գաղարեաց պատերազմն . և զփա-
խուցեալսն դարձուցին 'ի Սեղտի , և գտան համա-
րով արս չորեքհարեւր և ութսուն . և տուեալ նո-
ցա դանձաւ և երիւարս՝ արձակեցին 'ի պարսիկս , լի-
նել զբուցատարս սքանչելեացն՝ որ հանդիպեցաւ 'ի
կրօնաւորացն նոցա :

Ս Խոր եղև պատերազմին Տարօնոյ 'ի հինգ առա-
քինի իշխանացն , Սուշեղայ , Սահանայ , Սմբա-
տայ , Սահանայ կամնարականի , և Տիրանայ : Արոց
յիշատակն օրհնութիւն եղիցի :

1 Յերիս օրինակս հայերէս :

Վասն գիտելոյ զպատճառս Ծիծառնեայ խաչին, թէ յուսմէ բերաւ,
և կամ թէ որպէս կայ 'ի Ծիծառնէ, և կամ յոր Ժամանակի գոր-
ծեցաւ :

ԲՆԴ ԺԱՄԱՆԱԿ թագաւորութեն Ներակիւայ
գորացաւ Եստրով Պարսից արքայն . և զնաց մինչև
Ղարուսաղէմ . զքաղաքն աւերեաց, և զկտակարանն
այրեաց, և զսուրբ խաչն գերեաց, և առեալ զնաց 'ի
սպարսիկս, եղեալ 'ի պահեստի զմք խաչն հանդերձ
սպասուքն մինչև յեւթն և 'ի տասն ամի թագաւորու-
թեանն իւրում : Եւ զորացաւ Ներակ 'ի թագա-
ւորութեանն իւրում, զնաց 'ի սպարսիկս, և եսպան
զԵստրով, և դարձոյց զմք խաչն՝ հանդերձ գերեօքն :
Եւ ընդ բազում օթեանօք զանց առնէր, տուեալ
մասունս բազումս հայոց աշխարհին և մեծամեծ իշ-
խանայն : Իբրև զնաց Ղարեղնաւան, կտրեաց սպա-
սաւորն մեծ մասն մի 'ի գիշերին, և կամէր փախել :
Իսկ մի ոմն իմացեալ, ազգ արար թագաւորին . և
նորա առեալ զմասնն 'ի նմանէ, և կտրեաց զգլուխ
նորա . և ելեալ զօրօքն զնաց 'ի Աեսարիա, և ետ
զմասնն հայրապետին Աեսարու, որ կոչուր Յովհանն .
և ինքն զնաց 'ի թագաւորաբնակ քաղաքն Եստան
դինուպոլիս : Եւ 'ի նոյն ամի զնաց Սահան կամա-
րական 'ի Աեսարիա, և ետ երեսուն և վեց հազար
դահեկան հայրապետին Յովհաննու, և առեալ ըզ-
խաչն երեք 'ի վանս Վաղայ 'ի տք Արապետն, և
եղ 'ի դարանն՝ որ 'ի վերայ սրբոյ սեղանոյն . և եկաց
անդ ամս վեց :

Իսկ իշխանն Բըջուց կողմանն Վորգ Շատախօս,
որ կոչեաց զանուն դաւառին իւրում Շատախ վանս
աւելի անուան իւրում, սա եկն 'ի դաշտն Տարօնոյ
առ այր մի՝ որոյ անուն էր Նիծառնիկ . որ շինեաց
փոքր աւան, և եդ անուն նմա Նիծառն : Բըջուց
իշխանն զՆիծառնիկ՝ եթէ հնարեա և գողացիր
զխաչն, զի եկեղեցականն քո ազգական է : Իւր ըզ-

խաչն և տուր ինձ, և առ յինէն վեցհազար դրամ: Իսկ նա ասէ. Վերամն քեզ, զխաչն առնում, և գամ յերկիրն քո. և ընտրեմ ամուր տեղի, և շինեմ աւան. և զիմ անունս դնեմ: Եւ յանձն կալեալ իշխանին, գնաց ՚ի տուն իւր. իսկ Նիծառնիկն զկինն և զորդիսն և զազգատոհմն իւր յղեաց առ իշխանն Մըջուց, և ինքն եկեալ ծանոյց զիրսն եկեղեցւանին: Եւ նորա յանձին կալեալ իջոյց ՚ի պահարանէն, և գնացեալ զհետ նորա յերկիրն իշխանին՝ ընտրեաց տեղի, և շինեաց եկեղեցի. և անդ եղին ըզտերունականն ո՞ր նշանն, և անուանեաց զաւանն Նիծառն:

Եւ ընդ այն ժամանակսն Վերսէս Հայոց կաթուղիկոս, որ ՚ի Տայոց էր ծննդեամբ, այն որ զՍաղարշկերտոյ ո՞ր Մաժինն շինեաց, եկն վասն սուրբ խաչին տեսութե: Իսկ Սահանայ առեալ զկաթուղիկոսն, եկն ՚ի վանսն Վաղայ. և խնդրեաց զսուրբ խաչն: Իսկ սպասաւորացն խնդիր արարեալ, ոչ գրտին: Սուգ առին իշխանքն և կաթուղիկոսն և եպիսկոպոսունքն, և եւթն որ Սահան ոչ եկեր և ոչ պիսկոպոսունքն, և եւթն որ Սահան ոչ եկեր և ոչ եւարբ: Եւ յայտնեալ նմա մինչ դեռ ննջէր ՚ի դրունս եկեղեցւոյն յաւուր ուրբութե, ետես ինքն իշխանն Սահան, զի այր ոմն լուսաւոր ընդ սեամս եկեղեցւոյն յայտ կոյս ելեալ, ասէ զնա. Օխ կողոպտեցին, և զՄըջ շինեցին. արդ թոյլ տուր, զի երկիրն այն ամուր է, ոչ կարեն անտի գողանալ: Իսկ նորա լի եղեալ խնդութիւն, զարթեաւ. և ընթացեալ աւետիս տայր կաթուղիկոսին, եւթէ խաչն ՚ի Սըջն է: Եւ խնդացեալ յոյժ ՚ի վաղիւն տօն ցնծութե կատարեցին, և յարուցեալ գնացին ՚ի տեղին. և կալեալ զկրօնաւորն՝ որ զխաչն էր գողացեալ ետ ցկաթուղիկոսն, և հանել ետ զերկոտին աչս նորա՝ որ զի կողոպտեաց քն՝ Վարապետն: Եւ կալեալ Սահանայ զՆիծառնիկ, Էհատ զգլուխ նորա: Եւ զիշխանն Մըջուց եղեալ յՈղկան մինչև ետա ՚ի նմանէ հարեւր հազար դահեկան, և ասպա շինեաց զեկեղեցին՝ որ ՚ի վերայ բլերն Սուլ յանուն որդւոյ իւրոյ կրտսերի Ստեփաննոս, որ կայ ՚ի նոյն դունն թաղեալ: Իսկ զխաչն ետ Սահան ՚ի ձեռն եպիսկոպո-

սին Ղըջուց . և նա իսկ կացոյց քահանայս եւթն 'ի վերայ եկեղեցւոյն , զի յամ ամի մինն ունիցի . և վեց հազար դրամ կարգեցին նոցա տալ հայոց 'ի Տարօնոյ :

Ղըդ զայս պատմութիւն գրեալ եղին յեկեղեցին յԻծառնեայ . և եղև այս 'ի թուականունն հայոց հարեւր և երեսուն , և հռոմին չորեքհարեւր քսան և եւթն . զոր ստուգիւ գրեալ ղեղեալ պատմութիւն , եղին 'ի Վլակայ վանսն 'ի նր Վարապետն , հրամանաւ Վերսիսի հայոց կաթողիկոսի՝ որ քսանևիննէրորդ էր 'ի սրբոյն Վրիգորէ , և յիշխանութեն Ս ա հանայ մամիկոնեայ : Արեսուն և երկու իշխան նըստեալ է 'ի Սուշեայ մամիկոնեան ցեղին . սա եկաց իշխան 'ի Տարօն ամս երեսուն , և մարզպան ամս տասն :

Վասն մահուան Տիրանայ՝ որդւոյ Վահանայ , և պատերազմին՝ որ յեղերս Արի ծովուն :

ՅԵՏ այսքան պատմութե զրուցատրութեց , սուգ ժամանեաց խաղաղաբնակ երկրիս մերում : Օ ի Ս ա հան յաւելեալ առ հարսն իւր , մեռանի . և կայ թաղեալ 'ի դուռն սրբոյ Վարապետին , կացեալ իշխան Տարօնոյ և Ղաւհունեաց ամս երեսուն : Բայց որդի նորա Տիրան հրամանաւ Ս աղեհայ Ս րաց իշխանին և հօր իւրոյ Ս ահանայ զնաց 'ի դուռն Խոսրովայ , յառաջ քան զգնալն հերակլի 'ի պարսիկս . և եղեալ Խոսրովայ ընդ որդեգիրս , լեալ մարզպան հայոց , առնու զօր բազում , և գայ 'ի վերայ Յուսաց որպէս թէ 'ի պատերազմ : Բայց յղէ 'ի կայսրն , թէ մի ինչ երկնչիր յիմոյ դաւոյս . այլ տուր ինձ քաղաք մի , զի ժողովեալ զգօրս հայոց , և մնացից քեզ 'ի թիկունս : Իսկ նա ուխտ սիրոյ դնէր 'ի միջի , ոչ միայն մարզպան հայոց և Պարսից համարեալ՝ այլ և զիմեակեոս առնել բովանդակ հռոմիմոյ :

Օ այստիկ լուեալ Ս աղեհան Ս րաց իշխանն՝ առաքեաց առ Խոսրով , եթէ նենդեաց քեզ Տիրան ,

և եղև ընդ Յոյնս . արդ առաքեա ութ հազար այր-
ուծի ընդ Սանանդ , և ես տաց զնա 'ի ձեռս քո :
Իսկ թագաւորն կոչեաց զՍոջիկ զՍքաց իշխանոր
դին , և արար մարդպան . և զՍիւնեաց իշխանն ձե-
ռացկոծ տայր հանել որպէս զնենդաւոր և զխարող
աղգ : Եւ առաքեաց ինքն առ Սաշտեան զօր հինգ
հազար . իսկ Սաշտեան դրեալ թուղթ առ Տիրան
այսպէս . Եկեղացար պանդխտութիւն , արդ արի եկ՝ զի
խորհեսցուք ինչ վասն արքայի :

Իբրև ընթերցաւ զթուղթն , 'ի նոյն աւուր եկն
թուղթ մի 'ի Համամայ քեռորդւոյն Սաշտեայ , ծա-
նուցանել զնենդութիւնն՝ որ ինչ առաջի կայր 'ի զօ-
րացն եկելոցն 'ի Պարսից : Եւ նորա վաղվազակի
թուղթ դրեալ 'ի Սաշտեան , յամօթ առնելով վասն
ծածուկ իրացն : Եւ բարկացեալ Սաշտեան , ետ
ածել զՀամամ , և ծայրատել զոտս և զձեռս նորա :
Եւ առեալ զպարսիկս էանց ընդ դեան Նորոխ , և
զնաց 'ի քաղաքն Համամայ՝ որ կոչի Տամբուր . էհար
սրով և հրով , և գերեաց զքաղաքն : Իսկ նր եպիս-
կոպոսն քաղաքին Սանկնոս անիծեաց սաստիկ զիշ-
խանն . և նորա հրամանն տուեալ պարսկացն՝ կոտո-
րել զքահանայսն յեկեղեցին , որ կոչի նր Սիւն : Իսկ
եպիսկոպոսն աղօթեալ առ ան լուծութիւն , միայն զայս
հանեալ 'ի լոյս՝ թէ եղիցի քաղաքս խոպան և աւե-
րակ , և ոչ որ իցէ որ բնակիցի 'ի սա յաւիտեանս յա-
ւիտենից : Եւ արկեալ զինքն 'ի վերայ սեղանոյն , զենին
զնա յաւուր Սենդակոստէին յառաջ բան զԲրիս-
տոս պատարագելն : Եւ 'ի միւսում աւուրն ճայ-
թեալ ամպոց երկնից , հրայրեաց արար զնա մինչ նրս
տէր առ դուռն քաղաքին Տամբուրայ : Օայս յետոյ
շինեաց Համամ , զիւր անունն զնելով Համամաշէն :
Եւ 'ի դուռն ել աղօթք Սանգնոսի . զի երեք հազար
այր 'ի միւսմ գիշերի սատակեցան , և այլքն փա-
խեան , և քաղաքն աւեր մնաց :

Եպա 'ի սոյն ամի ելանէ Հերակլ , և սպանանէ
զԿոստրով . և յիշեաց զերդումն՝ զօր ընդ Տիրան և
ընդ ինքն , և կացուցեալ մարդպան ամ Հայոց , և
ինքն զնաց 'ի Կոստանդինուպոլիս : Եւ յետ ութ
ամի եկն Լադուահիմ քեռորդի Սահմետի քաղում

աղիւ , ու թե տան հաղար առնե՛ծիոյ ընդ իւր բե-
րեալ , խնդրէր հարկս 'ի հայոց : Իսկ Տիրան ար-
ձակեաց՝ ժողով լինել համօրէն զօրու 'ի պատերազմ :
Օ որ դիպող ժամանակ գտեալ իւր՝ որդին Ս աշգե-
նոյ , ջ ոճիկ Ս րաց իշխանն , ապստամբեցուցանէ ըզ-
բովանդակ հայք՝ շերթալ առ նա : Օ այս տեսեալ
Տիրանայ թէ ամ ինչ 'ի վերջ հասեալ է , եդ զայս
բանս առաջի զօրաց իւրոց ութ հազարաց՝ որք կա-
մաւ էին եկեալ , թէ ո՛վ Վշտի ժողովուրդք , լաւ է
ինձ մեռանել՝ քան զեկեղեցի նոյ հարկատու լինել
հաճեաց :

Եւ 'ի վաղիւն ժողովեալ 'ի ստորոտն Պարգույ՝ որ
ընդ հարաւոյ , 'ի դաշտ անդ խմբեցան յառաւօտէ
մինչև յերրորդ ժամն : Գեռ ևս փախստեայ էին ա-
րարեալ զտաճկաստանսն , իսկոյն իշխանն Նճաւա-
ցեաց ապստամբեալ 'ի դուրս ելեալ , և սուր 'ի վե-
րայ հայոց զօրուն դնէ : Իսկ Տիրան պատառեալ
զերկուռ ռազմն , պատահեցաւ Սահուռայ , և ասէ .
կաց ուրացեալ Սահուռ , զի ըմբռնեաց զբեզ Վշ
'ի ձեռս իմ : Եւ ձգեաց զգլուխն Սահուռայ սրով ,
և ինքն անդէն պսակեցաւ սրով երկու իշխանօքն :
Եւ ասպա 'ի մէջ առեալ զզօրսն հայոց , ամենեցուն
զկատարած կենաց հասուցանէին : Իսկ ոմանք փա-
խրստեայ լեալ , անցանէին հանդէպ մօրաթաթախ՝
() ձ քաղաքի : Եւ կոտորեալքն 'ի Պարսիցն կան 'ի
պահեստի ընդ վկայարանաւն , և վերակոչի անունն
որ Բանակ : Իսկ Մքղաահիմ՝ անցանէ ընդ հարք
և 'ի Բասեռն , 'ի Ս իրք և 'ի ջ ախվախս և 'ի Ս ա-
նանդ . և առեալ հարկս , դառնայ 'ի տաճկաստան :

Ի սոյն ամի քակի եկեղեցին , որ յԱշտից վանան
հիմնարկեալ 'ի սրբոյն Պարիգորէ . և կարապետն յին
նակնեանսն , և Սատրապնն 'ի Տարօն , և մեծ կա-
թօղիկէն յԱստղաբերդ , և Ներսիսի հայրապետի
կաթօղիկէ եկեղեցին 'ի թիւն յԱկեղեաց դաւառն :
Եւ մարդպանն կայ թաղեալ 'ի դուռն կաթօղիկէին
'ի Չիւնկերտ Տարօնոյ 'ի Պորպ քաղաքի :

1 Եօրինակսն ճշգրտիւ :

ԵԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՍ այս սկսեալ առ սրբով
Վրիգորիւ . **Օ** Էնորայ ասորւոյ՝ վասն որ ինչ յիւրեան
տեղիսն գործեցաւ թողեալ գրով՝ ի նոյն եկեղեցին :
Հաճոյ է թուեալ այլոց յետոյ զնոյն պահել զկարգ ,
միայն որ ինչ իշխան տանս այս առնէր քաջութի՝ իւ-
րաքանչիւր հայր գրեալ զիւր ժամանակին անցս թու-
ղոյր . և աճեալ , պատմութիւն Մօրուոց կոչի : **Օ** ի
այն հարանց անուանքն , որք գրեալք կան մինչև ի
Թողիկ , ամենեքեան Մօրիք էին . և տունն այն ա-
սորի գրով և պաշտամամբ է վարեալ մինչև ի Թո-
ղիկ : Եւ նա փոխեաց զամենայն կարգս , և զՄօրոց
ցեղսն բնաւ հալածական արար ի վանացն :

Ի այց զոր ինչ ի Տրդատայ մինչև ի Եսորով ար-
քայ Պարսից լեալ է ի տանս մամիկոնենից՝ ոչ գտի
գրով : Եւ պա տեղեկացայ յոմանց՝ թէ ի կողմանս
Ուռհայի է կրօնաւոր ոմն Սարմառա կոչեցեալ , և
ունի զգիրսդ զայդ : Վնացի և տեսի առ նմա զգիրսն ,
որ ի նոյն իննակնեան վանսն էր գրած . և նա ի զօ-
րաց ուստեք ունէր ի Պարսից կամ յայլոց ուրուք ,
որ ապականեալ զերկիր , և գիրքն կարծեմ թէ ան-
տի է անկեալ ի նա : Եւ թարգմանեալ ի նմանէ
քսան և ութ պատճեան , և տասն՝ որ ի գրի առ իս
կայր , և բովանդակեալ արարի երեսուն և ութ պատ-
ճեան , ի մի գիրս հաւաքելով՝ թողի մանկանց եկե-
ղեցոյ :

Ի ժամանակս թագաւորութեն հերակլեայ , և
ի մահուն Եսորովու , հրամանաւ Ներսիսի հայոց
կաթողիկոսի , և յիշխանութե մամիկոնեան Սահա-
նայ՝ զոր մայրենեօք կամսարական կոչեն , որ երես-
ներորդ երկրորդ էր ի Սուշեղայ՝ զոր Վաջակորով
կոչեն , գրեալ և կազմեալ ի վանսն Վլակայ ի դուռն
սրբոյ Վարապետին , յորում կայ նշխարք Վարապե-

տին՝ բեւեռովն յայտնի գող, թողի անմոռաց յիշատակ ինձ և իմոցն ես Յովհան մամիկոնեան եպիսկոպոս, երեսներորդ հինգերորդ 'ի Օկեոբայ առաջին եպիսկոպոսէն մամիկոնենից, 'ի հայրապետութեանն Սամուէլի՝ որ չորեքամսեան եր նստեալ:

Ըրդ որք զկնի դոցա այլք նստին վանականք, զոր ինչ գործի յաւուրս նոցա 'ի տանս յայտմի՝ դիցէ 'ի նոյն մատեանս. զի այսպէս գտաք օրինադրեալ յառաջնոցն:

Վարձեալ ես Խոր Յովաննէս մամիկոնեան եպիսկոպոս, աղաչեմ զմանկունս եկեղեցւոյ ան. զի յորժամ զշարագորութիւնս զայս ընդօրինակէք, մի ինչ թուեսցի ծաղր ումեք. այլ և զիմ պատճեանն անպակաս և լի գրով դրոշմեսցիք զհետ գրելեացդ, զի օրհնեալ լիցի 'ի սբ Վարապետէն, և 'ի մեր նուաստ հովուական աղօթից, և բովանդակ իսկ 'ի Վհսէ. և անձ վարձահատոյց լիցի գրողացդ և ընթերցողացդ, ամէն:

Վ Ա Խ Ճ Ա Ն

Աբգոսանիմ 57. 58:
 Աբրահամ կաթողիկոս 8:
 Աթանաս Գլակայ առաջնորդ 8:
 Աղի ծով 56:
 Այծից բերդ 36:
 Այծասն, փե՝ Յետասնկ:
 Այծ տան, փե՝ Յետասնկ:
 Անգակ 11. 34. 39:
 Անգրեաս Գլակայ առաջնորդ 8:
 Անձաւայիք 58:
 Անտն և Կրօնիգէս 7:
 Աշից վանք 58:
 Ապահունիք 25. 27. 30. 43. 47. 56:
 Առաքս 24:
 Ասինէք 32:
 Ատուր 32. 33:
 Ատրիք 38. 59:
 Ատեղունք, Ատեղօնք, փե՝ Ատեղան ամրաց:
 Ատաղաբերդ 58:
 Ատաղան ամրաց 15. 21. 48:
 Արածանի 28. 31. 38. 47. 49. 50:
 Արդակ, փե՝ Անգակ:
 Արիք, փե՝ Պարսք:
 Արծուիք, փե՝ Այծից բերդ:
 Արծրունիք 9. 12. 28. 29. 37:
 Արձան 15:
 Արջք 31. 54. 55. 56:
 Արտամեա 12:
 Արտից գեւղ 38. 39:
 Աւետեայ բլուր 7. 9. 29:
 Բաղխաստան, փե՝ Բահլ Ըսհաստան:
 Բահլ Ըսհաստան 13. 15. 28:
 Բասեան 15. 58:
 Բարթուղիմէոս Գլակայ առաջնորդ 8:
 Բարսեղ Գլակայ առաջնորդ 8:
 Բաւար, փե՝ Բասար:
 Բասար 28:

Գալհար, փե՝ Գահար:
 Գահար 15. 30:
 Գալլ վահան, փե՝ վահան մամիկոնեան:
 Գարհար, փե՝ Գահար:
 Գգոս, փե՝ Գրգուս:
 Գիրեհ 44:
 Գլակ 7. 8. 9. 12. 29. 31. 33. 43. 49. 54. 56. 59:
 Գողոց աղբուր 39:
 Գոմք 12:
 Գորդ Ըսասխոս 54:
 Գոէգուս 30:
 Գրգուս 30. 58:
 Գրգոս, փե՝ Գրգուս:
 Գրիգոր Լուսաւորիչ 7. 17. 20. 38. 49. 58. 59:
 Գրիգոր Գլակայ առաջնորդ 8:
 Գրիգոր հայրապետ 50:
 Դաւիթ հայրապետ 49:
 Դիմառիոս մի 'ի խոտաճարակացն 19:
 Դուին 8. 13-15. 43:
 Էկեղեաց դաւառ 29. 58:
 Եղանց բերդ 24. 32:
 Եղնուտ, փե՝ Եղանց բերդ:
 Ենարկիոս մի 'ի խոտաճարակացն 19:
 Եպիփան Գլակայ առաջնորդ 7:
 Եպիփան մի 'ի խոտաճարակացն 19. 43. 49:
 Երեղնուան 54:
 Երուսաղէմ 54:
 Եփրեմ Գլակայ առաջնորդ 8:
 Զենոր Գլակ 7. 59. 60:
 Թադէոս Գլակայ առաջնորդ, փե՝ Թոգիկ:

Թէոփնաս մի ի խոտաճարակացն
19:
Թիլն աւան 29. 34. 58:
Թմբրաձոր 42:
Թոգիկ 8-12. 16. 20. 59:

Ժողովք 40:

Դննակնեան վանք 12. 28. 58. 59:

Խարձ 22:

Խոյլմ 13. 15:

Խոտրով Ա. արքայ Պարսից 12:

Խոտրով Բ. արքայ Պարսից 12-15.
28-30. 36. 43. 49. 54. 56-59:

Խոտաճարակք 9. 16:

Ճակոյ ծառն 26:

Միծառն իմ Միծառնէ 54. 55. 56:

Միծառնիկ 54. 55:

Մծմակ 23. 24. 31:

Մմակ, քէ՝ Մծմակ:

Կախմակաց բլուր, քէ՝ Կաղամա-
խեաց բլուր:

Կաղամախեաց բլուր 50. 53:

Կաղամանեաց բլուր, քէ՝ Կաղա-
մախեաց բլուր:

Կարապետ, քէ՝ Յովհ. Կարապետ:

Կարին 14. 15:

Կենաց վայրք 42:

Կեսարիա 9. 12. 20. 54:

Կիւրեղ Գլակայ առաջնորդ 8. 12:

Կոթ 25. 27:

Կոմիտաս Գլակայ առաջնորդ 8:

Կոմիտաս կաթողիկոս 8:

Կոտանգինուպոլիս 54. 57:

Կոյի 28:

Կուսաղք 8. 12:

Կուրայ իմ Կուրան 48:

Կրեհ, քէ՝ Գիրեհ:

Կրօնիգեա 7. 20:

Համամ 57:

Համամաշէն 57:

Հայրաբլուր 43:

Հայր բլուր 29:

Հայկերա 53:

Հայրկերա, քէ՝ Հայկերա:

Հայք 13:

Հանգիսեանք 47:

Հաշտեանք 15. 30. 31. 43. 44. 46.
47. 52. 53:

Հարցա, քէ՝ Խարձ:

Հարք 29. 30. 58:

Հեր 15:

Հերակը կայար 43. 54. 56. 57. 59:

Հոն 45:

Հոնրնկէց 44. 47:

Հովեանք 48:

Հոռոք 56:

Հոխիսիմեանք 8:

Հոռ 12:

Հոռոք, քէ՝ Հոռոք:

Չիւնկերա 58:

Ղիմինգոս 8:

Ճարտի 57:

Մակար, քէ՝ Մարկոս:

Մահմէա 57:

Մահու աղարակ 34:

Մահու առիթ 48:

Մահու բլուր 36:

Մամիկոնեանք 9. 43. 59:

Մանդակունի, քէ՝ Յովհ. Ման-
դակունի:

Մանեայ այր 7:

Մանկնոս 57:

Մատրափանք 12:

Մարիամ կին Վարդայ պատրիկ 9:

Մարկոս Գլակայ առաջնորդ 8:

Մարկուց փող 47:

Մատրափանք 51. 53. 58:

Մարմառա 59:

Մարտից փող, քէ՝ Մարկուց փող:

Մեծամոր 39:

Մեղու 23:

Մեղափ 15. 23. 32. 38. 40. 42. 51. 53:

Միհրան 15. 19-28. 30. 31:

Միհրիստորով 46:

Մոգուց զերեզման, քէ՝ Մոկ-
կունք:

Մոխրայ երկիր 38:

Մոկկունք իմ Մոգաունք 45:

Մշու բլուր 55:

Մոփսէա կաթողիկոս 8:

Մուշ 13. 21. 23. 24. 31. 34. 37. 49:

Մուշեղ Քաջակորով 9. 13-15. 20.
21. 26. 28. 43. 44. 53. 56. 59:

Մօրաց գուռն 22:

Մօրիկ 12-15:

Յետանկ 48:

Յոյնք 9, 12-16, 27, 30, 43, 56, 57:

Յովհաննէս Ա. Գլխայ առաջնորդ 8:

Յովհաննէս Բ. Գլխայ առաջնորդ 8:

Յովհաննէս Արարկեա 9, 12, 17-19, 26, 28, 29, 33-35, 40, 43, 44, 47-52, 54-56, 58, 59:

Յովհաննիսարու հայրապետ 54:

Յովհաննիսարանեան եպիսկոպոս 60:

Յովհաննէս մի ի խոտաճարակացն 19:

Յովհաննիսարանի 8:

Յովհաննիս Գլխայ առաջնորդ 8:

Նարեկ 11:

Նարեկոս, քէն Ենարկիոս:

Ներսէս Բ. 55, 56, 59:

Ներսիսանկէնիս 52:

Ներսէս Գլխայ առաջնորդ 8:

Ներսէս մեծն 58:

Նիխոր 24:

Նիխորճէս 18:

Շահաստան, քէն Բաշլ Շահաստան:

Շատախ 15, 54:

Շատախոս, քէն Գորդ:

Շիրականկէ 42:

Ողկան 16, 21, 26, 40, 55:

Ողնու բերդ, քէն Եղանց բերդ:

Ողնուանկէ, քէն Եղանց բերդ:

Որմիզդ Պարսից արքայ 12, 13:

Ուռնա 59:

Պաշտանկէ 31, 39-43, 46, 52:

Պարսիս 12:

Պարսք 12, 19, 22-28, 32, 34-40, 42, 47, 56, 57, 58, 59:

Պարսից գէտ իմ կողմ 51:

Պողակ իմ Պողկ, քէն Պուղկ:

Պորայ իմ Պորակէս քաղաք 30, 36, 58:

Պուղկ 52:

Պօղիկարպոս մի ի խոտաճարակացն 16, 19:

Ջախփար 58:

Ջախի խորով, քէն խորով Ա:

Ջօղիկ 57, 58:

Ռահան 31, 32:

Սաղատան 9:

Սաղակ, քէն Նարգակ:

Սաղնայ երկիր 38:

Սահակ Գլխայ առաջնորդ 8:

Սահուռ 58:

Սամուէլ հայրապետ 60:

Սանասայ Ծծմակ, քէն Ծծմակ:

Սասուն 13, 15, 25:

Սերեմ, քէն Սրեմ:

Սերեմաձոր, քէն Սրեմաձոր:

Սերեմափայր, քէն Սրեմափայր:

Սիմէօն մի ի խոտաճարակացն 19:

Սիւնիք 57:

Սմբատ իշխան հաշտենից 41:

Սմբատ որդի Վահանայ 31-49, 52, 53:

Սուկաւ 9:

Սուրբ Բանակ 58:

Սուրբ Սիոն 57:

Սուրբ Ստեփաննոս եկեղեցի 49:

Սուրեն եղբայր Վախտանգայ 37-39:

Ստեփաննոս Նախավկայ 49:

Ստեփաննոս որդի Վահանայ մամիկանէնի 55:

Ստեփաննոս որդի Վարդայ պատրիկ 9, 29, 43, 49:

Սրեմ 39:

Սրեմաձոր 39:

Սրեմափայր 45:

Սրոց իմ Սրենց ձոր:

Վախտանգ 30-37, 43:

Վահ 32:

Վահան Մամիկանեան իմ Վամաւրական 15, 20-41, 44-56:

Վահան որդի Վարդայ 46:

Վահանովիս 41:

Վայրանկանիս 52:

Վանանգ 57, 58:

Վաշգեան 56-58:

Վաշիւր 25-27:

Վաշտեան, քէն Վաշգեան:

Վարդայ իշխան Պաշտանեայ 39, 40, 41, 44, 46, 48:

Վարդապարտ 42:

Վարազակ 44:
 Վարազանկարչուք, ԲԷ՝ Վարազա-
 լուք:
 Վարդ պատրիկ 9:
 Վարդուհի 49. 50. 51:
 Վարչիք, ԲԷ՝ Վաշիք:
 Վիգ 8. 56-58:
 Տաճիկք 58:
 Տաճկաստան 58:
 Տամբուք 57:
 Տայք 55:
 Տարոն 12-15. 20. 28. 29. 30. 45.
 49. 53. 54. 56. 58:

Տաբու 45:
 Տեղում զբաղեւ 43-46:
 Տերան 49. 51. 53. 56-58:
 Տրգատ 38-59:

Փաղիկաւ, ԲԷ՝ Փանդիկաւ:
 Փանդիկ 1-1 Փանդիկաւ 49. 52:
 Փոկաւ 14. 15:
 Փոյաղիկ, ԲԷ՝ Փանդիկ:

Քաղկեդոն 12:
 Քարքէ 28. 38:

Օձ քաղաք 21. 22. 58:

25

(2p. 50k)